

ФАТИ-СУЛТАН

Шућур!) Испратиле у сургуи (прогонство) онога беснога пса, кому човеков живот није ништа. Испратиле га у сургуи далеко, где се зими снег не топи за месец и више. Сургуица га сам падишах, цар царева, већил (пуномоћник) Алахов. Шућур!

Овако узвикиваху једнога петка неколике цариградске хануме, чучећи на ивици обале Златнога Рога, гледајући где се укрца у голему ђемију морску Ахмед-хаџуз,²⁾ први имам³⁾ Аја-Софије, рођак султан-Махмуда, цара царева, већила Алахова. Убио је и пре неки дан човека, ни крива ни дужна, у беснилу од бекрилука, на уместо већ једном да га смрћу казне, досудише му сургуи.

С њим је и његова сирота ханума, и кћи, јединица, лена као руже што остале саме у пустој бањи његовој.

Фати-султан! Од рода је султанова, па за то је зову *султан* (кнегиња).

А куда ће из овога дивнога града?

„Види Цариград, па умри!... Али не! немој умрети, по живи и гледај: пошто си га видео и грејао се макар само данак два на његову сунцу, огледао се у његова два мора, Златноме Рогу и Босфору, посићеш га у срцу до гроба, па баш да живиш, пошто си га видео, још сто година!“ Тако говоре хануме.

1) Хвала Богу.

2) Хаџуз, онај који зна Коран на памет. 3) Свештеник.

И тај дивни град, с много душа, по муслимански Дер-Се'адет (врата блаженства), на седам брегова, искљученим смоквама и маслинама, лимуном и неранџом, и ружама, каквих Ђеш заман тражити још гдегод, тај величанствени град оставља Фати-султан баш онда кад ваља да је у њему!...

Родитељи греше, деца испаштају...

А да ли ће бити хране Фати султан-хануминој души и тамо куд полази?...

Путоваше ђемијом до Солуна, а одатле коњима, дуго, до маленога града Прокупља. Јер Ахмед-хаџузу досуђено је за сургуи Прокупље; а дато му је на уживање двадесет и пет села у околини Ниша и Прокупља, дивљега лепотана, камо се поветарац разговара са шумном Топлицом, гдено мучи опустела кула старца Југ-Богдана, и гледа, мучком, чуда бесних освајача царевине српске...

Српска села пре, сад снахилуци лудога Ахмед-хаџуза... Не прође много, па хаџуз уби и овде човека, и даде крвинну пола Житорађа. Мало, па опет уби човека, те даде и другу половину Житорађа...

Отац дивља звер, а кћи питома голубица... И Ахмед-хаџузовица је питома, кротка. У кући је мања, што но реч, од макова зрна. А да је само мало друкчија, одлетела би јој глава с рамена одавно, нарочито кад хаџуз није при себи: бекрија је бивши

имам Аја-Софије да му је мучно наћи цара.

У кући сваки час вика и кавга, али, пушта младост! — Фати-султан ипак је весела, па и тужну и забринуту мајку своју често разговори и развесели.

Удаљена од свога завичаја, Фати-султан паће и овде неколике другарице. Оне јој причају све о Прокупљу, о женама, о девојкама, о младићима, о љубави...

† Никола Крстић

— Зар и овде има ашка (љубави)? ушта једном Фати-султан своје другарице, па се брзо застиде, поправе и обори очи, јер чу Емину Ахмед-бегову, лепо и наметно девојче, где рече:

— Лудо питаш, Фати-султан-ханум! Где је Алах, ту је и ашк; а кажи ми макар само један град или село, гору или воду где није Алаха?

Од тога прође само мало, и Алах, хотећи да покаже Фати-султан-хануми е је баш занета лудо питала, ули лепом девојчету у срце пуно љубави према једноме младом Арнаутину, момчету на гласу, јединцу сину и мезинцу старца мула¹⁾ Халима, Шкодралије, поглавара племена „Војњака“...

У Арнаутску живе и лети и зими, али се момче често дотиче града. Пројезди махалама, а кадуне се, и жене и девојке, гурају крај кафезе (решетке), диве се арапском хату и богатом такуму (опреми) његову, питају да ли је поноситији хат или господар му, муни син, Исмаил-бег.

Пројезди махалама, па се зауставља пред кућом своје сестре, удате овде, тик до куће Ахмед-хаџуза. Прилази му сенз сестрин, ухвати под њим хата, да га причува, знојава провода, док се момче са сестром види, поразговара. По каткад му наместе хата у ахару, јер он води са сестром, много старијом од себе, дуг разговор. Ту руча, остаје код сестре до саме књиције, тад се више на вилонита хата, па хајде у Топацу бабу и остарелој мајци својој...

И бабо му је стар. Има осамдесет, веле, као једну, а још је кренак; из пушке, кажу, нишани боље него многи младић...

Фати-султан воли Исмаил-бега. Видела га кроз густе кафезе, и кроз пробушену ограду, и кроз одишкрити капицик, и идући другарицама, и враћајући се из хамама. Видела га, па га милује, чини јој се, више од очију, од живота, од завичаја свога.

И Исмаил-бег Фати-султан-хануму милује, ако је још никада није видео! Прође јој на арапском хату своје свако у Бога јутро и сваке књиције. Бели му се хаљина (џистан), широка, у небројено бора, разастрта по кадиоели-хаши, бели се као замбак у градини или бело перје лабудово; а са зеленога чохаля-гуња чекени, што су му раменима претегли од силнога веза, трепери према сунцу чисто злато. На примама дамадан од црвене кадиве извезен златом. И на зеленим чохаљ-тозлуцима пуно је веза. Тозлуке су му везле у Нишу најбоље терзије. На глави му фес с дугачком китом, а испод феса види се чикмали-пивица белогла ћулава. Ћулав му је радила јединица сеја његова. У силају су му јатаган и две мале пушке нећанке, са сребрним јабукама искићеним драгим камењем, те према сунцу дају од себе небројено боја. О силај три паласке са златним китама. Преко рамена му лута арнаутка.

Арнаутин је висок и за своје године врло крупан: још месец дана па ће ступити у осамнаесту... Лице му

1) Господар, главар.

лепо, мушко, сунцем преплануто; бркова још нема, тек га сад гњрила мрка наусница, испод које се при сваком осмејку указују равни, пошироки и чести зуби, с пивцама и гљџом као у детета. Очију је црних и крупних, погледа смелих као у човека, чедних као у цуре. Истина, и Алах зна, задиркивао је и он речима многу лепу Циганчицу, али је још гонце лале...

Никад не виде Фати-султан-хануму, а толико је познаје, да би јој рахат начинио слику на белу платну, на свили. И баш би је начинио, али, вај њему младом, не уме, а и не сме, јер зна да је грехота радити што по обрасцу јединога Алаха.

Једно вече, кад се врати из града, и хтеде ући у одају родитељима, чу где се они тихо разговарају и помину његову женидбу. Уплаши се. Коју ли су му изабрали? Он милује Фати-султан-хануму... Лена је... Нека питају своју кћер, сестру његову: она ће и њима казати колико је лена Фати-султан!...

А кад изиђе из одаје мула, цип прџви, беле браде дуге, поче Исмаил око своје нене. Испитује је... Кад би нешто чуо од матере име девојке Стамболке, „секао“ би курбан (жртву) одмах...

Молно је Алаха, и умолио га, јер му мајка мила изусти најлепше име — Фати-султан! И она је од његове сестре, од своје кћери чула колико је красна цура Стамболка, па је с мулом зборила, и договорила се, да што пре проси за њихна јединца назли-Стамболку...

II

Фати-султан је венчана; и свадба ће јој скоро, чим буде с даровима готова. Пролази јој мимо кафез ђувегија, кад пешке, кад па хату: дочекује га она, крадом, иза кафеза, да је нико не опази, с осмехом, испраћа га с уздахом, са жељом, да јој што пре дође највећи празник њен — свадба њена...

И Исмаил-бег је Фати-султан-хануму видео. Видео је из сестрине башче више пута, а сад се и састаше, крадом, крај капицика, и разговарају се...

Чучећи на зеленој трави у белој дугачкој ентарији, Фати-султан личи на љиљан, цвет бели, што те подсећа на душу девојачку, на њену невиност. Љиљан је сама Фати-султан, то јој читаш с лица, кому се диви млади Арнаутин; јер није мислио да може бити тако белогла лица под топлим сунцем стамболским. Па још видиш да је прави љиљан из биљбиљур-огледала њене душе — црнога јој ока, којегла лепота и сјај забуњује сина арнаутскога... Очи га забуњују а кестен-коса мирисава онија као башча пуна зумбула, јасмина, њена мека коса, дугачка, коју негује материна љубав, још чешљају руке материне...

Разговара се, гледа се Фати-султан с момком, ђувегијом својим, а он, у љубавном заносу, додирну врховима прстију њено лице, па их тад узме љубити, говорећи:

— Аман среће, Фати-султан!

— Ћути, Исмаил-бег! рече она и промени се у лицу.

— Зашто да ћутиш, Фати-султан?

— Страх ме... Грдно се бојим, Исмаил-бег, јер сам...

Цура ућута, а Исмаил-бег, смећећи се:

— Кажи, ђозум (око моје)!... Чег се бојиш? Венчани смо. Овоме се венчању нису обрадовали само моји родители и твоји, и моја сестра, по свет, сав Арнаутлук, све Прокупље. Који год ми каже хаирли (срећно), смеје се... познајем да се све живо радује, и да...

— Еј, Исмаил-бег!... Алах зна шта нам је писано... Ноћас сам ти, беј'м (мој беже), грдан сан уснила, па... Покри белим ручицама, меким као паперје, очи: да не гледа сан тај, грдан, што јој се појави као јава... А он јој гледа ручице, и неколико пута се за њих сегну, а не смеде их додирнути својом прецланутом и доста ранавом руком. Не пита је шта је снила, да се она, казујући му сан, још више не уплаши, но само рече:

— Не чудим се теби, назли (мазна) - Стамболко али се чудим својој жени. Моја нече је Арнаутка. Колико сам пута гледао, кад сам био мали, где, веселећи се с другарицама, пуца из две мале пушке од једном. А један пут је убила из дугачке пушке медведа, кад је сишао с планине, по грдном снегу, у село. Није се бојала никога до Алаха и свога господара мула-Халима, а ево два три дана где се некаквога сна боји! Кад пођем у град, дрхти од страха. Кад се вратим, радује се, радује се... Видео сам где клања кад није време намазу (молитви): моли, ваљада, Алаха да јој лоши сан на добро обрне.

Кад чу ово, Фати-султан се још више уплаши. Познаде момче, па вели:

— Што се бојите, ти и моја нече?! Зашто се бојиш, Фати-султан? Море, девојко! Кад би нешто покушао да ми те отме сам падишах, ја бих, вала, и њега пушком — бесу¹⁾ ти дајем!... Разумеш ли шта је то *беса*? Знаш ли ти да је Арнаутину више једна *беса*, него Турчину, опрости, стотину јемина (заклетава)...

Момче говори, а очи му се сијају, лице му се закарило: бесу даје својој невести! Мушка је рука његова пала на некићену јабуку мале пушке. Фати-султан-хануми се учини, у овом часу, толико леп; воли га; прегорела би, чини јој се, и спомен на дивни Дер-Се'адет, свој завичај, кад би могла изгладити из душе онај сан ноћашњи...

— Отац ми је био, рече Фати гледајући Исмаил-бега сузним оком, први имам Аја-Софије, и хафуз је, те ме је учио мусафу (корану): сваку сурју знам онако, на памет. И ја знам шта је небо, и знам шта је земља, и знам шта је цехнет (рај), и знам шта је цехнем (пакао), и знам шта су анђели, и знам шта су ђаволи... Ја, Исмаил-бег, знам шта је *валлахи*, *биллахи*, *таллахи*...²⁾ Кад би ме неко хтео од тебе раставити, ја бих...

— Кажи, кажи, вели момче задовољно, а она се застиде. Хтела би рећи да би некога из пушке, а овамо је се и празне боји. Мило јој дође што се не расрди кад је ђувегија назва назли-Стамболком. Поћута, поћута, па узвикну:

1) Часна реч (у Арнауту).

2) Једна велика заклетва мусулманска.

— Зар нам је овакво прво оглене (забава)?

— Сан!... Не бој се!... Ја се људи не бојим, па баш да би нешто пошла читава стотина на мене једнога. А ако ће ме штогод снаћи од Алаха, шућур!

— Шућур! рече и Фати-султан, и подиже очи к небу.

Овде су ашиковали. Она му није више о слу говорила, но му исказивала љубав своју, више душом но устима. А он, гледајући њене усне, што личе на зрели род једне вишње у богатој воћем Топлици његовој, сети се једне приче својега вернога друга Миџтара, сети се те њему тако миле приче, нове, и посрну од љубави, као од поветарца сарош-каранфил, додирну својим чистим уснама њене девојачке усне, као што сарош-каранфил, посрнув, први до себе цветак додирне... Да га пренеше крилати хати, ветрови, у Арабијестан, где, како су му причали, за недељу дана роде и узру лимуни и портокали, не би у лицу и срцу оволико горео. Да га послужеше шербетом оне девице, којих се нису дотакли ни човек ни ђеније, што наликују на зумбул и на мерцане, не би му усне осетиле оволике сласти, као кад се дотакосе усана Фати-султан-хануминих. Млад и луд није веровао, и ако му је верни Миџтар причао, да може човеку бити и на земљи онако као, како њихве књиге кажу, у цехнету, где је зелених баншта, извора, девојака с великим црним очима, у сеницама. А где сад!...

Дође време њихову растанку. Извади момче из недара низ бисера, па га даде Фати-султан-хануми. Мајка му је овај низ бисера спремила за „виђење“, а он га већ три дана уза се носи, гледајући да им „виђење“ буде пре свадбе. И, ето, не сачека свадбу. Њему је данас виђење. Овде им је први састанак, а где ће им бити други, Алах зна...

III

Исмаил је пошао из града много доцније но други пут. Пошао је у ноћ, летњу ноћ, лепу, обасјану месецем, намирисану мирисом цвећа, освежену росом. На небу је пуно звезда, трепте, и час по, па се по која угаси. Исмаил је понустио хату дизгине, пустио га да иде како хоће, тихо, а сам је подигао главу, упрво поглед у небо, па тражи по њему, ведром, звезду своје невесте, верујући да јој је звезда најлепша и најсветлија, кад је она онолико лепа, њему онако светла. Шта је казивање сестре његове према овоме што је он данас својим очима гледао!... У заносу заборавља хата, заборави где је!... У ђердеку (ложници) је с невестом... Оживеше приче Миџтарове... Умним оком не гледа Миџтара и његову невесту, но себе и Фати-султан-хануму... Љуби јој и очи и лице, и грло бело... Пољубио би и уста, а још се уздржава, као верни Миџтар... Узе руку, белу, меку као паперје, каква је, по његову миљењу и памети, само у оних кадуна којима се придаје имену *султан*; узео је полако, најљубиво, као што би лептирова крила узео, па је метну на свој образ. Како би и њу ижљубио, а не може, и ако је оволико воли. То је рука, истина, девојке султан, али и његове кадуне... Он љуби руку само својој жени, својему бабу, својим стари-

јим; а Фати-султан-хануми је он старешина, господар... Грани јој врти етас... „Миџтара је само један јутарњи езан (позивање на молитву) затекао будна у постели, мене ће три... Зар бих могао поред ње заспати, кад и овако, само што мислим на њу, не спавам?...“ Мисли, мисли, изненада осети њене усне на својим... остаће овако до зоре...

Гру! Гру! плачуше неколике пушке кроз мазгале прокуначкога сараја (суда), мимо који Исмаил пролажаше, сањајући о своме ђердеку...

Глухо и мртво Прокунље одјекну на све четири стране, а Исмаил се стропошта са свога хата, не пуштав ни гласа од себе. Чу се вриска обезглављена хата, и опет одјекну глухо и мртво Прокунље...

Вриску хат још једном, и још једанпут над својим

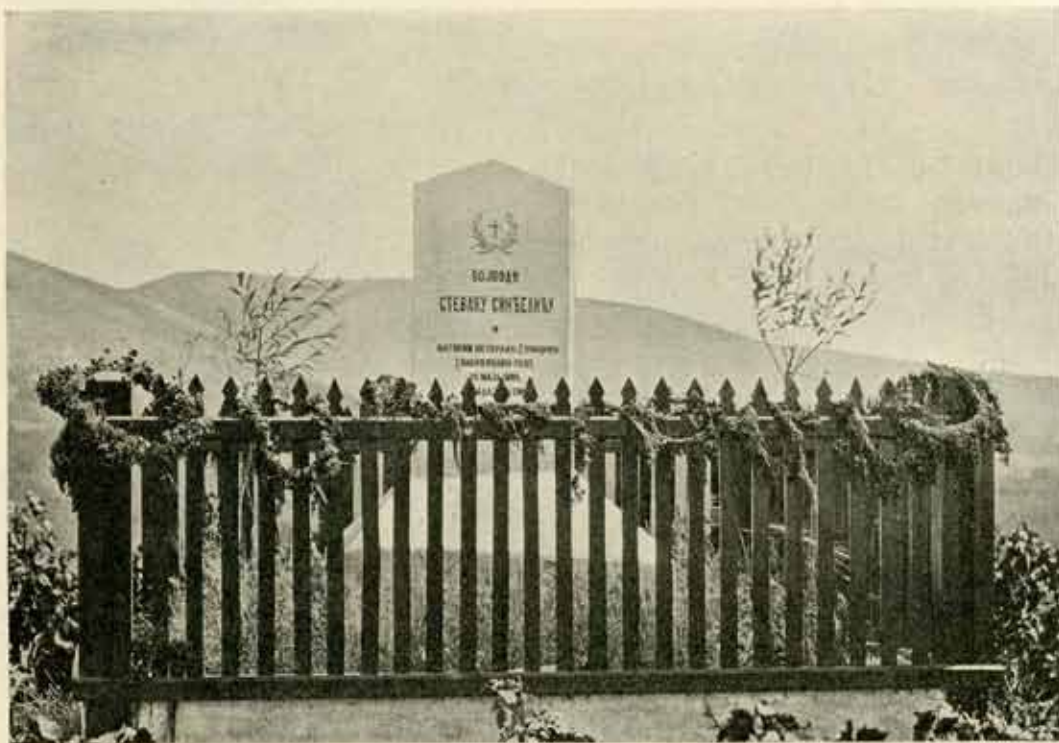
тишину глас јејине, тиде злослутнице; зајецаше струне на гулама од ветра, што проуја кроз незтворене канцима прозоре; потресе се покривена мрежом плауковом икона Светога Николе на тавану куле мула-Халимове; потресе се сам светитељ ваљада с несреће потомка оних што су се пред њим часним крстом крстили и служили му службу свету...

На шарену јастуку, нануњену сламом, седи мула-Халимовица: обухватила рукама колена, прислонила браду на њих, па се нижа, дрхти, преза се, ослушкује. Чека сина још од икпидије, али вај њојзи старџк и изнемоглој.

И мула-Халим не спава.

— Да пошаљемо у град Суљу ја Саида? А, мула?

— Још мало... Ацамија, па се задоцнио... Оставио да дође сутра.

Споменик на Чегру Стевану Синђелићу

мртвим господаром, па тек подиже главу и полете, као да крила доби, ка Арнаутлуку, да што пре однесе црни хабер родитељима, ојађеној мајци Исмаиловој...

IV

Месећ је тако тужан; звезде не тренте као мало час; ветар је удесио жалосну песму. Умукло је блејање оваца и мукање гојних крава и волова; а над високом кулом старца мула-Халима између расејаних, ниских кућа арнаутских, и белих и неокречених, покривених и сламом и плочама, што впре из бујнога зеленила красне Тоилнице, — над том високом а тропном кулом зачу се кроз ноћну

Мајка се залуља још више, и узе мрмљати молитву. Немом тишином у ниској готово празној одаји јасно се разумевало с материних уста Аллах-екбер, и у томе се зачу вриска хата Исмаилова.

— Алла! узвикну седа Арнаутка, и скочи, покуша, онако стара, да истрчи, па не могаде: залуља се, и луни о застрвен под асуром колико је дугачка.

Материно је срце разумело какав јој хабер доноси нусти хат сина њена...

И мула је протумачио вреску хата како ју је ваљало протумачити. И одмах је пошао са Суљом и Саидом, младим Арнаутима из еиса кому је он поглавар, к Прокунљу.

Од влада крај друма привиђало му се тело Исмаилово. Од ветрова ујања причуло му се час по јечање његова сина. Застајкивао је, ослушчивао је, и ишао даље...

У зору је пролазио прокупачке улице, и дошао пред сарај...

Кад угледа мртва сина где лежи у локвама усирене крви искуљале из рана више леве сисе и главе, рикну као пушком погођен арслан; сруши се на њега, нема и непомична, нагрђена грозном смрћу, сруши се као храст ишчупан олујом, на заруда...

На Арнауте није зажалио: ни с једним фицом није ни у малој задевици, а камо ли да је кому крви дужан...

То је неко из града. Наћи ће га, па да би ишао овако стар на крај света.

Тужан и несрећом саломљен натовари мртва сина на коња, на коме је дојахао Суља, и понесе га у Арнаутдук, нени његовој... А буйовно Прокуље трља очи и гледа: чисто не верује да је толико заспало, те да не осети ово од чега се морала потрести под њим земља.

Али Исмаилова пене није преживела црни хабер: једна стара Арнаутка нађе је у одаји, тамо камо је страха пала, мртву...

Још исти дан, Арнаути су сахранили и жену и сина свога поглавара; сахралише их по обредима муслиманске вере, жене плачући за њима, људи шкрипећи зубма, пружајући стиснуте, кошчате песнице према Прокуљу.

А мула-Халим? Јуче тако срећан, а данас и без кадуне и без сина... Крв за крв! Наћи ће убицу, па да би ишао овако стар на крај света.

(НАСТАВЉЕ СЕ)

Јелена Јов. Димитријевића

СЛАВИЈА *)

ложно, браћо, сложно сад
Нека пева стар и млад;
Нек се ори неба свод:
Бог да живи славски род
Дуговечно, дуговечно!

Чујете ли слатки глас?
Мајка Слава зове нас.
Рујна зора свиће, ој!
Весело нам, роде, стој
Дуговечно, дуговечно!

Није Слава празан сан,
Засијаће и наш дан;

*) И ову песму покојнога Илића нашли смо у архива Беогр. Певачког Друштва. Ваљда да је списана 1852. г.

Уредник.

Заориће трубини јек
Грануће нам златни век —
Дуговечно, дуговечно!

Ах знате ли онај крај?
То је славски цветни гај.
Красно цвета роду свом,
Славно кити славски дом —
Дуговечно, дуговечно!

Нека туђи цео свет,
Нек Славија шири лет!
За слободу рода свог:
Хајд'мо, браћо! С нама Бог!
Дуговечно, дуговечно! —

† Јован Илић

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Пруо (Ал. Гловацки) —

(НАСТАВАК)

IV

д пре дваестак година настало се у овој околини неки племић, кога су суседи називали „особењаком“. И доста морао је то бити чудан човек. Није се оженио ма да су га нудили до позне старости; није пијанчио и — што је било најгрђе — бавио се о васпитавању сељака.

Отворио је школу у којој су деца учили најпре: читање, писање, науку хришћанску, рачун, и уз то шивење и кројење. Свако је сељаче морало умети да савије чизме, гуњ, кошуљу, капу, кабаницу — и то је био почетак школовања. За тим је доводио градинара, а после: ковача, бравара, столара и колара. И опет би сваки ученик, који је знао кројење и шивење, морао учити градинарство, ковачки занат, браварство и коларство, а сем тога: рачуницу у ширем обиму, геометрију и цртање.

Сам им је господар предавао географију и историју, читао поучне књиге и причао многе анегдоте, чији је закључак био увек да треба бити радан, поштен, разуман, стрљив, штедљив, и још уз то треба имати много других врлина, да би се постало правим човеком.

Околини су се племићи љутили на њега што квари сељаке, а мајстори су га исмевали што децу учи свима занатима; али је он на пребацивања слегао раменима и тврдио: кад би у свету било доста Робинзона који би се за младости морали упознати са свима занатима, било би мање ограничених људи, пијаница и робова везаних за једно место.

— У осталом, говорио би особењак, таква је моја воља, ако хоћете. Кад је вама допуштено да гајите извршене врсте паса, говеди и коња, нека је и мени слободно да гајим извесну врсту људи!

Племић умре напрасно. Имаће му наследи родбина, проћерда га за неколико година, и на школу се заборави. Али је школа дала извештај број људи велике економне, духовне и моралне вредности, ма да ни један од њих није дотерао до каква велика положаја.

Дух се племићев морао радовати на небу, због владања својих ученика на земљи; јер их он није спремао за геније, него за обичне корисне грађане, каквих извесним друштвима увек недостаје.

Овај је Гославски већ седам година радио у механичком одељењу Адлерове фабрике, зарађивао по две, некад и по три рубље дневно, али је истина и био душа своје радионице. — Имао је ту и неки главни механичар, Немац, који је имао плате хиљаду и пет стотина рубаља, али тај се више бавио о сметкама но о механици.

Разуме се да је, ради одржања ауторитета, он издавао заповести и поучавао раднике, али тако да га нико није разумевао ни слушао. Било је то срећа за фабрику, јер кад би се његове механичке идеје претварале, као што је ред, у челик, гвозђе и дрво, већина би машина после првога квара морала ићи у топioniцу или под казан.

Чим би се Гославски упознао с машинцом, видео

ВЈЕРУШ КОВАЉСКИ

По слонику

Један од покојникових ученика био је Казимир Гославски. И он је у младости учио разне занате, али је нарочите заволео тврде, т. ј. браварски и ковачки. Поред тога умео је нацртати план машине и зграде, израдити замршени рачун, направити дрвени калуи за ливење, а у невољи сашити себи капут и чизме. Што је дуже живео, све је боље разумевао метод свога учитеља и појимао практичну вредност његових моралних анегдота. Његову је усмену поштовао као светињу и, заједно са женом и четворогодишњом ћерчицом, молио се сваки дан за добротвора, скоро свесрдније но за своје властите родитеље.

штету и дао план оправке, а још кад би се и сам латио посла, машина би радила одлично. Не једанпут је овај прости бравар давао појединим деловима машине други облик, но некад би нешто сам измислио, али о томе нити је он, нити ико знао. Кад би се знало, проналазак би се ставио на рачун генијалности главнога механичара, који се вечито хвалио својим проваласцима кад је био на страни, и тврдио да само у овој глупој Пољској не може да створи ништа ново, те да постане директором неколиких фабрика. Каквих? — то је споредно. Овај је човек био уверен да би могао управљати свачим: фабриком пудера — само да не буде у Пољској, где су му

полет генија спутавали: дивљачност радника, клима и томе сличне препреке.

Адлер је имао и сувише добро око, да не би запазио вредност Гославскога и неспособност главнога механичара. Али како му се Гославски чинио опасан, као материјал за самосталнога мајстора, и како је главни мајстор био добар снлеткарош, првога је држао у тами, а другога на видiku — а свету ни на ум није падало да чувена фабрика лежи на глави eines dummen polnischen Arbeiters (глунога пољског радника).

Гославски је био средњега раста. Када би, заврнутих рукава, радио, погнут, на преси, изгледао је као обичан радник, грубих руку и мало кривих ногу. Али када би те погледао испод црне косе која му покриваше чело, видео си у њему духовно развијена човека. Мршаво и бледо му лице показивало је крајњу осетљивост, а мир и сиве паметне очи — превласт разума над темпераментом.

Говорио је ни много ни мало, ни сувише тихо ни сувише гласно. Одушевљавао се, али није падао у занос, — умео је слушати, гледајући при том радознано и паметно у очи говорнику. Једино је фабричке снлетке слушао не прекидајући рада — „јер то ништа не вреди!“ — али је најпречи посао остављао да би што сазнао из своје струке. С колегама се није дружио, али је био према њима учтив. Радо је давао савете, чак им је и помагао по што шта, али сâм никогâ ни за што није молио: није смео молити, јер је туђе знање и време поштовао онако исто као и туђ новац.

Циљ му је био да сам отвори ковачко-браварску радњу. О томе је непрестано мислио и једино је с тога уштеђивао део зараде. Новац је држао код куће, зајмити није хтео, више је волео поклонити који грош. Међутим није био тврдица. И он и жена су се лепо одевали, хранили се скромно али обилато, а сам Гославски није себи кратно недељом чашу пива, а овда онда и чашу вина.

Живећи на тај начин, скупио је око хиљаду и пет стотина рубаља, и преко познаника стао разбирати да ли би му који поседник дао кућу да отвори радионицу. У замену за то Гославски би давао првенство поседниковим пословима. Такви се уговори по некад праве између поседника и мајстора који раде гвозђем, а Гославски је још од Св. Аранђела био бацио око на једно место.

Зарада му је у фабрици била нестална. Кад би имало да се ради што ново, у чему Гославском није било равна, плаћало му се од комада одлично; али пошто би израдио неколико комада и научно и друге, плата му је смањивана на половину, на четвртину а некад и на десетину. По некад би за онај исти рад, за који је пре три месеца добијао рубљу после три месеца добијао само двадесет, на и десет копјејака. Тада је, ради изравнања зараде, радио по неколико сати више; долазио је раније, а одлазио доцније.

Кад би се остали жалили што их принципал глоби, Гославски би обично одговарао:

— С њим су то исто радили, не треба се чудити! Али по некад би га издавало стрпљење те би кроз стиснуте зубе процедио.

— Лошов Шваба!

Жена, да би му олакшала, хтеде и сама да иде у фабрику, али се он осече:

— Боље гледај дете и ручак! Зарадићеш у фабрици тридесет копјејака а у кући ће пронасти рубаља.

Знао је до душе да би му жена могла зарађивати и више, а кућа би изгубила мање, али је био поносит, па није хтео да се будућа г-ђа мајсторица меша са обичним радницама.

Био је добар муж. По некад би гуњâо да јело није укусно или је доцкан зготовљено, да је дете прљаво или да је рубаље и сувише плављено; али никад није посвао, па ни викао, као други. — Сваке је недеље водио жену у цркву, а ако је дан био леп, узимао је ћерчицу и носâо. Кад би одлазио у варош, доносио би поклоне: детету колача или бомбона, жени какву, пантљику, лице за хаљину, или шећер и чај.

Ћерчицу је волео и мазно се с њом, али је чезнуо за сином, кога није имао.

— Каква ми је утеха од ћери? — говорио би често. Негујеш је за другога, и још мораш да му плаћаш да би је узео. А син је потпора у старости, он би могао и радионицу предузети...

— Имај ти радионицу, а син ће се лако наћи — одговарала би жена.

— Ех, причаш ми то има већ три године... Од тебе више нема радости... — свршавао би.

Међу тим се жена није хвалила узалуд: у шестој години фабричнога живота, баш кад се млади Адлер врати из туђине, она повн сина. Бравар беше усхићен. Само је о крштењу потрошио на триест рубаља и жени је направио нову хаљину, не рачунајући трошкове око болести. Од уштеђених новаца потрошио је око сто рубаља, које је наумио да накнади до Св. Аранђела.

На несрећу се заведе у фабрици штедња. Овога је пута Гославски клео са осталима, али је радио удвојеном снагом. Долазио је у фабрику у пет, враћао се некад у једанаест тако уморан и сањив, да се по некад са женом није здравио, деце није љубио, него падао обучен на постељу и заспао као камен.

Овај претерани рад љутио је његове другове. А најбољи му пријатељ, Жаљински, који је управљао парном машином (човек дебео и окретан), рече једном:

— Што се ти, до ђавола, тако улизујеш старцу, те другима шкочиш!... Кад су му јуче њих неколицина отишли и жалили да је зарада и сувише мала, он им одговори: „Радите као Гославски, па ће вам бити довољна“.

Гославски се оправдаваше.

— Драги мој! — говораше — жена ми је боловала, доктора сам морао три пут доводити из вароши и плаћати му по две рубаље; други су трошкови такође били велики. Хтео бих накнадити што је могуће, јер знаш да хоћу да

будем независан. А како је још онај нас смањно надницу, шта могу друго? . . . Морам теглити до краја, ма да ме и прса боле и у глави ми се мути.

— Ех — упаде Жаљински — накнадићеш ти то на млађима у својој радионици.

Гославски одмахну руком.

— Ја нећу да се користим туђом муком. Своје не дам, туђе нећу.

И лати се онет рада који га је већ заморно толико да по некад није умео да сабере мисли.

Само да је дочекати свој хлебац, па ће се на све заборавити!

Али је рад био и сувише тежак. Може се зарадити издржавање за неколицину, може се део снаге трошити

У то се време срећа онет осмехну Адлеру. Производи му, одиста одлични, добише већи промет, а у јулу фабрика доби двапут више наруџбина. Стари ткач, после саветовања са опробаним чиновницима, прими све поруџбине и у исти мах, за сву готовину коју је имао у банци, нареди да се купи памука. Радицима је казано да ће радити до девет сати у вече, а да ће за прекобројне часове добијати једанпут и по већу надницу. Решеше да се оснују неколике нове радионице и размишљаху: како би се могло радити и у празничне дане? Адлер је и за то имао већ готов план. За рад празником плаћало би се у почетку дупло, а по мери навикавања радника надница би се смањивала.

Појачани рад фабрике опазио се највише у механи-

Литографски камен у Струганику

на рачун будућег одмора; али хранити породицу, заштеђивати, накнађавати претриљени трошак око болести женине, и још уз то — плаћати за путовање младога Адлера, то је превазилазило снагу обична човека. Гославски је већ црпео из капитала здравља. Осуши се, побледе, поста суморан. По некад би, окупан знојем, на преси, изнемогло спуштао руке и чудно се што му је у глави, обично онако пуној мисли и планова, сада тако тамно и празно. Можда би клонуо у раду, да у сред ове помрчине није читао огњене речи на фирми: „Механичка радионица Гославскога“.

Напред! . . . Још само три месеца.

чким радионицама. Узето је неколико нових радника, време обавезнога рада продужено до девет сати, а необавезнога до дванаест. За прва два сата плаћало се једанпут и по а остала три — двапут више не обично. У исти мах заведен је строжи надзор, и ако је когод напуштао рад пре рока, удешавано је тако да му је зарада била скоро никаква. С тога су се радници добро чували, а највише Гославски који је, као највештији у раду, морао остајати до поноћи.

Сад је већ и сѐм Гославски осећао да има и сувише рада, те замоли Адлера да му олакша. Фабрикант му даде за право и предложи нову угодбу. Гославски је од тада

имао примати дневну надницу, радити собом само оне делове машина које су захтевале највећу тачност, а обично пак — надгледати посао и давати упутства. У ствари је дакле био начелник одељења, уза што су му додали посао обичнога радника, с платом мајстора.

Оваки услови, на које не би пристао ни један Немац, у почетку поласкаше Гославском. Али се брзо увери да су га и овога пута преварили, јер је физички морао радити колико и пре, и сувише — морао је напрезати мозак. Дан му је пролазио у трчању од наковња преси, од пресе сукалу, при чему су му непрестано досађивали другови, јер им се чинило да је Гославски дужан не само да им даје упутства него и да сам ради све.

На крају јула Гославски је изгледао као аутомат. Чак се није ни осмехивао, о стварима које нису имале везе с радионицом скоро није ни говорио, па се занустио и у оделу, он који је толико волео уредност. Није одлазио у креву са женом, него је спавао до подне. У односима је био набуцит.

Највеће је уживање налазио у спавању, као човек који се повраћа од дугог боловања. А стара живахност нијала се на њему само кад је љубио сина јутром и вечером.

Гославски је добро разумео свој положај. Знао је да га рад прождире, али га се није умео оканути. С оним поседником, који му је давао кућу за радионицу уговор је имао бити потписан тек у августу, а уселити се могао тек у октобру.

Шта дакле да ради? Ако сад напусти фабрику, мора живети од готовине, и за два месеца потрошиће две-три стотине рубаља онако тешко зарађених и онако потребних за почетак. Треба дакле остати на садашњем месту и напрезати се. У осталом надао се да ће за недељу дана одмора, пошто се пресели, оснажити и повратити поремећену снагу.

А опет фабрика му је толико огадила, да је носио календар и сваки дан брисао. Још само два и по месеца... Још шесет и пет дана... Још два месеца!...

V

Једне суботе, у септембру, ноћу, механичка радионица кињаше од вреве и рада.

Радионица је била огромна сала, са многим прозорима, као стаклена банта. Крај једног зида беше парна машина, која је стављала у покрет остале справе за ткање, крај другог — два ковачка огњишта. Био је ту још мали маљ који се кретао с помоћу зунчастог точка, неколико браварских утега, сукало, сврдлови и друге справе.

Приближавала се ноћ. По осталим радионицама светлост је давно погашена, уморни ткачи спаваху код својих кућа; али овде се још радило. Убрзано хукташе парне машине, тугњање машина за предење, удари маљева, зврка сукала, цичање пила — све је то јако одјекивало у тихој ноћи. У ваздуху пресећеном паром, прахом од угља и сићушним отпацама гвожђа, као ватре луталице светлу-

цаху десетак гасних пламенова. Кроз велике прозоре, који непрестано дрктаху од хуке, завириваше месец.

У сали се скоро не говораше. Рад је био хитан, време на измаку, те су се људи журили ћутећи. Овде гомилице црних ковача дижу огромну, бело усијану полуку гвожђа под маљ. Онамо ред бравара, као на команду, саживе се и усправља над редом пресе. Према њима погнути сукачи пазе на рад својих машина. Испод маљева лете искре. С времена на време разлеже се заповест или цсовка. По каткад ковање и ниљење престаје, онда се чује жалосна јека мехова, који нире ковачке ватре.

На највећој сучионици ради Гославски. Облаже он велики, челични ваљак, који мора бити израђен савршено. Али посао иде лагано. Гославски је данас имао толико посла, да није могао напустити радионицу ни за време вечерњег одмора: те је веома изнурен и сањив. Тресе га грозница; млазеви зноја обливају му тело.

С времена на време, од умора, сан га савлађује и износи му пред очи разна привиђења, чини му се да је негде на другом месту, не у радионици. Али се опет опири, смољавим рукама трља очи и плашљиво погледа да није нож много боје скинуо с ваљка.

— Ала би се спавало! рече му сусед.

— Одиста! — одговори Гославски седајући на столицу.

— Ваљда због ове занаре — примети сусед. — Машина је страшно загрејана; ковачи раде на оба огњишта... У осталом доцкап је већ... Шмркните бурмута!

— Хвала! — захвали Гославски. Лула би ми разбила сан, а бурмут не може... Боље да се напијем воде.

Оде неколико корака и зарђалим гвозденим пехаром захвати воде из бурета. Али вода беше врућа и Гославски, место да се освежи, осети да се још јаче зноји и малаксава.

— Колико ли је часова? — запитала суседа.

— Четврт до дванаест... Хоћете ли свршити данас посао?

— Изгледа да ћу свршити — одговори Гославски. Још врло мало треба... а тако ми се спава...

— Од врућине! Од врућине! — говораше сусед. Узе опет бурмута и оде своје сукалу.

Гославски измери пречник ваљка, помаче нож, утврди га пресом и опет крете машину. После тренутне усиљене пажње настуни у њему реакција и поче дремати стојећи, очију упртих у сјајну површину ваљка, на који падаху капље воде.

— Мени нешто кажете? — запитала на једанпут суседа.

Али сусед, погнут над својом машином, не чу питања.

Сад се Гославском чинило да је код своје куће. Жена и деца спавају, на орману светлуца уврнута лампа, постола му размештена. Ево стола, крај њега столица... Изнурен, хтеде да седне на столицу, и — опре тешку руку на ивицу стола...

У тај мах сукало чудно зашкрипа. Нешто је у њему пукло, почело да се ломи и — страшан људски јаук одјекну у радионици . . .

Десна рука Гославскога запала међу вретена, која му ухватише најпре прете, затим шаку, затим лакатну кост. Крв бризну. Несрећник се пробуди, јаукну, поведе се и — паде крај сукала. За један часак висаше као прикован за машину, али здружане кости и раздрани мишићи не моглише држати терета, преклоше се и Гославски тресну на земљу.

Све се то десило за неколико секунда.

— Устави машину! — викну сусед Гославскога.

Бравари, чекрари, ковачи — напустише рад и притрчаше рањенику. Машину зауставише. Један радник изручи на Гославскога кабао воде. Један младић, видевши како крв шибла на сукало, на под и на присутне, доби грчеве; неколицина излете из радионице, не зна се за што.

— Лекара! . . .

— Јекну рањеник.

— Узмите коње!

Трчите у варош! — викаху радници, као махнути.

— Крв! Крв!

— Јечаше рањеник.

Присутни нису знали шта хоће.

— Ако Бога знате, зауставите крв! Вежите руку!

Али се нико не маче. Једни нису знали како да вежу, други се окаменили.

— Ето ти наше фабрике! — узвикну сусед Гославскога. — Ни лекара ни ранара. Где је Шмит? Трчите за Шмита!

Неколицина отрча за Шмита, онога радника који је имао да замени ранара. За то време стари ковач, види се присебнији од осталих, клече крај рањеника и стеже му претима руку више лакта. Крв поче да тече лакше. Рана

беше страшна. Место шаке, остало само два прста: кажи прет и палац.

Остала рука била је скоро до лакта искодана и као исечена, с крвавим дровцима од кошуље.

Тек после четврт сата дође Шмит, упрепашћен не мање од осталих. Зави здружану руку многим кршама кроз које одмах проби крв и нареди да се рањеник носи кући.

Другови га положише на радионичка носила; двојица га носашу, двојица му држаху главу; осталих их окружише — и тако иђаху у гомили.

У канцеларији није било никога, у кући Адлеровеј није било светлости. Пси, осетивши крв, почеше да арлучу. Ноћни стражар скинуо капу и гледа, блед, пратњу која лагано иде кроз дворште, обасјано месечном.

На отвореном прозору једне куће појави се човек, у кошуљи, и запита:

— Хеј! Шта је то?

— Гославском откинуло руку! — одговорише из гомиле.

Болесник тихо јечаше.

Из далека на друму разлеже се звррка кола и тонот. Видеше два кулаша, кочијаша у ливреји на боку, а у колима — заваљена Фердинанда Адлера који се враћаше с нијанке.

— С пута! —

викну кочијаш гомили.

— С пута ти, јер ми носимо рањеника.

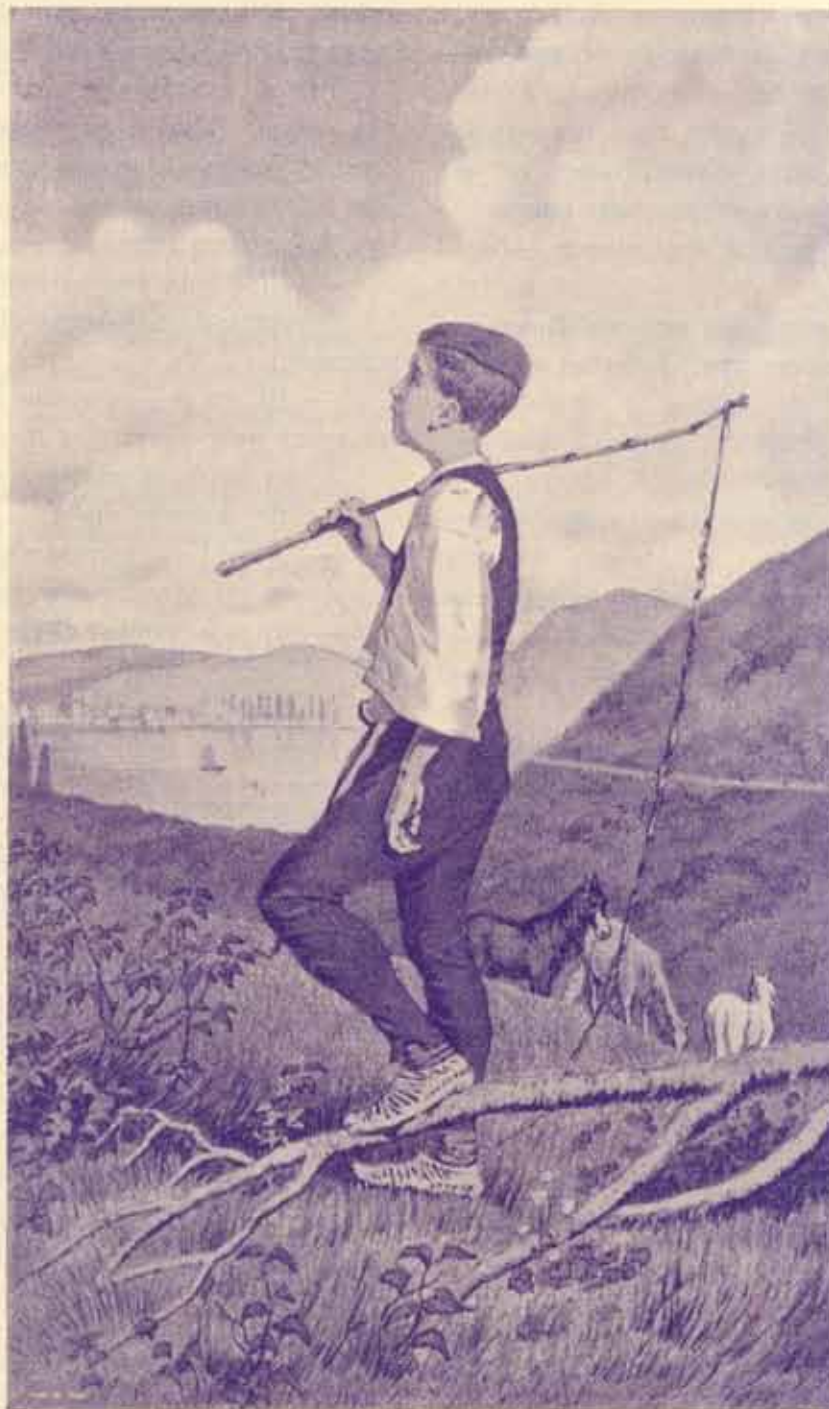
Тужна се пратња изравни с колима. Млади се Адлер трже из дремежа, помоли се из кола и запита:

— Шта је то?

— Гославском откинуло руку.

— Је л' опоме што има лену жену?

Ћутање.

Манек

Српче из Шибеника

— Где како је мудар! — прогунђа неко.

Фердинанд се освести и мењајући тон, запита:

— Је ли га прегледао лекар?

— Фабрика нема лекара.

— А, јес'! . . . А ранар?

— Ни ранара нема!

— Аха! Онда треба одмах послати кола у варош.

— Дабоме да треба! — одговори неко. Можда ће те се ви вратити?

— Коњи су ми уморни — одговори Фердинанд — али послаћу друге.

Кола креташе.

— Подлац! — рече један радник. Кад се ми уморимо од рада, нас не мења, а о коњима води рачуна!

— Јер коња треба кунити, а људи су цабе — примети неко.

Гомила стиже кући, у којој је становао Гославски. Кроз прозор се још видела светлост. Један од радника полако кудну.

— Ко је?

— Отворите, госпођо!

После једног тренута на вратима се појави у пола свучена жена.

— Шта је то? — запита, гледајући гомилу, пренеражена.

— Ваш се муж мало осакатио, па смо га донели. Гославковица притрча посланима.

— Христе Боже! — викну. Шта ти је, казуј!

— Немој да пробудиш децу — прошапута муж.

— Мајко Божја! Крв! . . . Толика крв!

— Мир! Мир! — шапнуташе рањеник. Руку ми откинуло, али то није ништа. Пошљите по лекара.

Жена поче да рида, да дршће. Два је радника узеше под руке и уведоше у собу. Остали увеше рањеника, који помодри од бола и гризаше уснице, али се уздржавао да не би пробудио децу.

Рано сутра дан известише Адлера о догађају. Саслуша, замисли, и запита:

— Је ли долазио лекар?

— Слали су поћас у варош, али и лекар и ранар нису били код куће.

— Треба довести другога. Тако исто треба послати депешу у Варшаву за бравара на место Гославскога.

Око десет сати оде у радионицу да види сукало, које се покварило.

Код кобне машине стаде случајно код локве крви и задрхта, али се одмах прибра. Пажљиво разгледа зупчасте точкове, на којима се видела усирена крв, парчад меса, неколико дроњака од кошуље и неколико изломљених зубаца.

— Имамо ли још који оваки точкић? — запита механичара.

— Имамо! — шапу бледи Немац, који се, кад је видео крв, био онесвестио.

— А је ли лекар дошао?

— Још га нема.

Адлер одмахну главом. Одећност лекара непријатно је утицала на њега.

Око подне известише фабриканта да је лекар дошао. Старац брзо изађе из куће. Прозлазећи поред врата Фердинандових, који је после пијанке још спавао, залупа у њих штаном; али се син не одазва.

Пред станом Гославскога скупило се мноштво радника. У цркви је био мало који. Сви су хтели да дознаду судбину рањеникову и да чују како је баш текао догађај. Гославковицу с децом узела је к себи једна сусетка.

Гомила је жагорила, али кад спазише Адлера, престаде говор. Само се најлашљивији здрављаху с њим, остали су окретали главу од њега, а одважнији су га гледали не скидајући капе.

Фабриканта нешто пресече.

— Шта хоће они од мене? — помисли.

Ослови једнога радника Немца и запита га како је болеснику.

— Не зна се — одговори запитани мргодно. — Осекли су му целу руку.

Адлер посла по доктора, да изађе к њему.

— Но, како је тамо? — запита фабрикант.

— Умире! — одговори лекар.

Адлер се поведе и рече јачим гласом:

— То није могуће? Људи губе обе руке, чак и обе ноге, па опет не умиру . . .

— Завој је био рђав, много је крви истекло. Поред тога болесник је био изнурен радом.

Овај се одговор брзо рашире међу присутнима. Гомила поче да гунђа.

— Ја ћу вам добро платити! — рече Адлер. Само га ви лечите брижљиво. Не може бити да човек од такве ране умре.

У тај мах болесник јекну. Лекар утрча у кућу, а фабрикант се окрену да се врати.

— Да је лекар био у фабрици, не би се десила несрећа! — рече неко из гомиле.

— Сви ћемо ми тако свршити ако нас буду држали у радионици до поноћи! — викну други.

Овде онде почеше да куну и прете. Али огромни ткач завуче руке у џепове и подигнуте главе иђаше кроз најгушћу гомилу. Само је мало зазмурио и врат му побледео. Правило се да не чује оно што говоре даљи, а ближи су се растунали пред њим, инстинктивно погађајући да се овај човек не плаши ни клетве ни претње, па ни отворена нападаја.

Пред вече Гославски, од кога се лекар није одмицао, дозвола жени. Уђе на претима, поводећи се и задржавајући сузе које јој замагљиваху очи.

Рањеник је лежао за чудо мршав, укочених очију. У сумраку изгледало му је лице црно као земља.

— Камо те, Магдо? — запита једва чујно, а затим говораше на претрг.

— Ништа од наше радње! Нема руке! За њом ћу и ја, јер на што бих цабе хлеб јео?

Жена зајеца.

— Јеси ту, Магдо? . . . Пази децу. Новац је у оној кутији, знаш . . . За моју сарану . . . Силне муве ми лете пред очима . . . Тако пишти . . .

Поче немирно да се врти и дише, као човек који почиње тврдо да спава. Лекар даде знак руком, и неко силом одведе Гославскицу сусетки.

После краткога времена уђе тамо лекар. Јадица му погледа у очи и плачући клече на земљу.

— О, господине! Зашто сте га оставили?.. Зар нема наде? Зар је . . .

— Бог нек вас утеши — рече лекар.

Окружише је жене и почеше је умиривати.

— Не плачите, госпођо Гославскице. Бог дао, Бог узео!.. Дигните се. Немојте плакати, јер ће вас деца чути.

Удовица се заценила.

— О, оставите ме на земљи, мекше ми је овде — шапуташе. Нека вам Бог да свако добро, као што је мени зло. Нема више Казјика! . . . О, мили мој човече, зашто си се мучио и патио? . . .

Још пре неки дан говорио је да ћемо октобра бити у својој кући. Имаш свој гроб, али не радионицу. . . Ох. . .

Најзад доби штуцање од јецања и поче грести мараму само да деца не би чула.

Али кад у собу покојникову уђоше неколико радника и почеше склањати намештај, кад разумедо да јој мужа ништа не може пробудити, јаокну страховитим гласом и паде у несвест.

Смрт Гославскога постаде узрок нереди у фабрици и мучења за Адлера. У уторак дође му изасланство молећи га да допусти свима радницима да присуствују погребу. Фабрикант се страшно ражљути, допусти да могу ићи по неколико изасланика из сваке радионице, а у исти мах нареди да сваки други радник, који се усуди да напусти радионицу, плати казну.

И поред тога, већи део радника гомилом изађе; Адлер нареди да прозову, да сваком одсутном задрже половину наднице и тридесет копјејака за казну.

Тада ватренији почеше наговарати другове да напусте фабрику, а један ложац рече да би требало парни котло бацити у ваздух. У сваком би другом случају Адлер ово пропустио, али сад га обузе беснило. Гуљана назва побуном, затражи стражу из вароши, одважније истера из фабрике на свагда, а ложаца онтужи.

Код тако одсудних мера, радници омекшаше. Престадоше да прете штрајком, али место тога тражаху да Адлер врати истеране, а за новац од казни да доведе макар хирурга у фабрику.

Адлер одговори на то, да ће учинити како се њему свиди, и кад му се свиди, а о истеранима ни да чује.

Идућег понедеоника већ се умирило у фабрици, а пастор Беме дође Адлеру да би га одобровољно и склоно на праведне уступке радницима. Преко сваког очекивања затече пријатеља упоријим по игда. На све разлоге

стари ткач одговараше да, ако је и хтео што да учини, сад баш неће учинити. Пре ће затворити фабрику.

— Ти ваљда знаш, Мартине — говорио је — да су нас у новинама описали? У једном хумористичном писму исмевају мога Фердинанда, а у новинама говоре да је Гославски погинуо од прекомернога рада и немања лекара! . . .

— Има ту нешто и истине . . . — одговори Беме.

— Нема ни мрве! — развика се Адлер. — Ја сам више радио него Гославски, и сваки немачки радник ради више. А лекар је могао отићи болесницима тако исто из фабрике, као и из вароши . . .

— Али би остао хирург . . .

Адлер на ту примедбу не одговори ништа. Крупно корчаше по соби и тешко дисаше; на послетку предложи госту да оду у банту.

— Јохане! — викну при проласку — изнеси флашу рајскога вина на терасу.

Пређоше на терасу, која беше над рибањком. Благо поветарац, хладовина од дрвећа, а можда и чаша доброга вина, умирише Адлера. Беме посматраше дива преко златних наочара, па видећи промену на боље, реши се да покуша још једном.

— Но! — рече куцајући се с њим. Човек који пије овако добро вино, не може бити тврда срца. Поклони ми казну, драги Готлибе, прими истеране — и погоди лекара . . . У твоје здравље! . . .

— Пијем у твоје здравље, Мартине, и велим — ништа од тога! . . . — одговори фабрикант већ без гнева.

Пастор заврте главом.

— Хм! . . . Зло је што си тако упорав.

— Не могу своје интересе жртвовати ради сентименталности. Ако им данас попустим за хиљаду сутра ће захтети милион.

— Претерујеш! — одговори Беме невесело. — А ја ти кажем, ако за 10.000 рубаља можеш свршити ту историју, подај петнаест — и сарши! . . .

— Већ се свршило — рече Адлер. Битанге су отеране, а остали су видели да је код мене строгост. Кад бих ја био тако мек, као ти, цела би ми фабрика ишла по глави.

Пастор умуче, диже очи у небо, замислио се. Затим поче бацати на мирну површину рибањака час заушаче од плуте час парчад дрвета . . .

— Зашто ти, Мартине бацаш то у воду? — запита га Адлер.

Пастор климаше главом и пружаше руку у правцу рибањака, на коме је сваки бачени предмет градио све шире колутове.

— Видиш ли, Готлибе, те таласе? . . . запита фабриканта. Видиш ли како расту и шире се све више? . . .

— Тако увек бива — одговори Адлер. Шта је ту тако чудно?

— Имаш право. Тако бива увек и свуда: на рибању и у нашем животу. Кад зло или добро падне на

свет, око њега постају таласи све већи и иду све даље и даље...

— Ништа не разумем! прекиде Адлер, испијајући елегматично чашу.

— Одмах ћу ти објаснити, само се немој љутити.

— Ја се на тебе скоро никад не љутим.

— Дакле, видиш, овако је. Ти си зло однеговао сина и бацио си га у свет, као ово дрво у воду. Он је направно дугове, и то је први талас. Ти си смањно плате раденицима, и отпустио си лекара, и то је други талас. Смрт Гославскога — трећи. Нереди у фабрици и опис у новинама — четврти. Истеривање радника и тужба — пети талас... А какав ће бити шести и десети?...

— Ништа ме се то не тиче! — рече Адлер. Нека ти твоји таласи иду у свет и муче глупаке, мени је све једно...

Пастор баци запушач уз обалу и показа га ткачу.

— Гледај, Готлибе! По некад се десети талас одбија од обале и враћа... тамо, где је и постао.

Старога фабриканта дирну ово поређење, у осталом врло јасно. За часак се могло помислити да се колеба, да се у њему пробудила нека нејасна бојазан.

Али то трајаше само тренутак. Адлер је имао разум сувише реалан, а уобразиљу и сувише слабу, да би се бавио о предосећању будућих догађаја. Стога пресуди да пастор то говори као проповедник и одговори, смејући се, грубим гласом:

— Хе! Хе! Мој Мартине, постарао сам се ја да се тај талас не врати на мене.

— Ко зна?

— Нити ће се лекар вратити, нити подстрекачи на нерад, ни новац од казни, ни... чак ни Гославски!...

— Несрећа се може вратити...

— Хо! Хо!... Не врати се, не!... А ако се и врати, разбиће се о моју песницу, о фабрику, о друштво за обезбеђење, о полицију, и најзад — о моје имање...

Доцкан у ноћ разиђоше се пријатељи.

— Ала је луд овај Мартин! — мишљаше фабрикант. Мене хоће да застраши!...

А пастор, возећи се у својим чезама кући, гледаше у небо и плашљиво се питаше: Какав ли ће се талас повратити?...

Ово му је поређење дошло изненада и Беме га је сматрао за неку врсту предказања. Веровао је да се талас неправде мора вратити, али кад и какав?...

Ове је ноћи имао страшне снове. Превртао се и викао толико да га жена пробуди.

— Мартине! Шта то бунцаш?... Да ниси болестан?...

Беме седе у постели, обливен хладним знојем.

— Да ниси сањао што страшно?... — унута га жена.

— Јесам, али се не сећам... Јесам ли што говорио?...

Викао си нешто неразговорно: „Талас!... Враћа!... Враћа!“...

— Нека нас Бог заштити! — шану пастор, осећајући у дну срца велики страх.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

МРЖЊИ

Дођи ми, дођи жељнику своме,
Па с лире моје ко песма пођи;
Ти потка буди певању моме, —
Дођи ми, дођи!

Чудни су људи! И суза чиста
Сапатње братске сумњу им буди;
Таква им суза ко варак блиста, —
Чудни су људи!

Мржње се боје страшљивим грудма,
Послушни пред њом скрушено стоје! —
Нек песма мржње пође по људма, —
Мржње се боје!

Мрзим јер волим, а душа гори!
Пред људе ступам с изразом олим,
А срце кипи, љубав га мори, —
Мрзим јер волим!

P.

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа
о боју на Косову

од С.

(СВРШЕТАК)

Цар Лазар и Секула (60). Ова песма има 154 стиха; добивена је из Далмације. Ова није ништа друго до лоша и похрваћена варијанта Вукове песме „Јуришић Јанко“ (II, 52). Ево њене садржине:

„Синуле су до две магле сиве“: једна пала крај мора, а друга крај Ситнице. То су биле „до две војске силне“ — турека и каурека. Турци пију „леђену водицу“ а каури „вино и ракију“; а кад им је понестало вина и ракије, и кад цару Лазару „додија жеђа“, он пита дружину („Бре дружино, моја браћо драга!...“): је ли кога „поредила мама“ и сестрица „на крилу одишла“... који би га „воде напојио“. Сви јунаци „ником поникоме“, само не „Секула дијете“, и он узимље „два купе од злата“, те оде на Ситницу да „заграби лађене водиче“. У

повратку оназе га „Турци *Удвигани*“, па га ухвате, вежу и одведу „цару *Муратину*“. Мурат га пита за јунака „на младу дорату“ што му „разгоњује војску“, а Секула вели:

„Кад ме питаш, право ћу ти казат,
Аз оно је мој *ујко Лазаре*;
Он ми јаше на младу дорату,
Он ми твоју разгоњује војску,
По тројицу на коње набада,
Преко себе у Ситницу баца.

За тим га Мурат пита за јунака на „младу вранчићу“, што му разгони војску и „по тројицу на коње набада“, а кад потегне „оковану *борду*“, „сиче Турке *на оба две руке*“, те је посекао и шатор Муратов и везира, а сам је Мурат једва „измакао“. Секула вели да је то он сам био, па додаје:

„... Да сам тебе мого *уфатити*,
Свезо би ти руке наопако,
Дао би ти коња *одметнута*,
Који веће за мегдане није,
И дао би *изрђану борду*,
Па за тобом стотину катана,
Ди т' *уфате*, да осику главу“.

Мурат му оставља да бира којом сирћу води погинути: или да гори у ватри, или да скочи у воду, или да висн на грани; на што Секула одговара: да није дрво да на ватри гори, нити је риба да у воду скаче, нити је „*лошо*“ да на грани висн, већ је јунак да јувачки гине, па вели нека га свеже, нек му да „коња одметнута“ и „*изрђану борду*“, па нек пошље за њим стотину Турака и „својега сина Силистара“ да му одсеку главу. Мурат га послуша; но кад се Секула коња дохватио:

Бизи дете главом *брез* обзира,
Кад је дошо на полак Косова,
Он с' *обазри* с *лива га л'* на десно:
„Мили Боже и мила *Маријо!*
Би л' ја овди сад *иправио робље*,
Силно робље, од Турака *гробље?*“
Па подвикну у грло јуначко:
„Свети Лука! одвежи ми руке,
Света Петко, наоштри ми *борду*,
Бела вило, *разиграј* ми *борду!*“ (ваљда *богу*)

И, кад се то и деси, тад „поцикну Секула дијете“, потера Турке, те је свима „пооденцо главе“. Кад је „уфатно“ сина Силистара, на њему је направно „девет мушких рана“, па га послао Мурату да се похвали „што је задобио“ од Секуле. Секула је „до зоре ују напојно“. После тога Мурат нише *Лазару*:

„*Коморате*, *га л'* *царе Лазаре!*
Ево теби полак *царевине*,
Дај ти мени твојега Секулу,
Дат ћу теби сина Силистара!“

Лазар му одговара да му не да Секуле, јер му је Секула „десно крило“ и он га је „воде напојно“. За тим се песма завршује стиховима:

„*Ди* је била *арова* за *пшеницу*,
Да и Турци за *каура* *млада*.

„Глас о Воју на Косову“ (61). Ова песма има 60 стихова; из збирке је Штука Николе, а добивена од Марије Штук из Кучинита на Пељешцу. По наслову песме сваки ће очекивати да чује *извештај о боју на Косову*; међу тим, она нам једним јединим стихом казује само крајњи резултат његов: „*На Турцима мејдан оста-*

ну“. Песма је уопште лоша, а има и бесмислица: *Мостарка* девојка гази у „*Дунај*“ воду, те додаје платно рањенику с *Косова*, који је вереник сестре *Танковић-Османа!* Права збрка од имена и по положају и по времену! Њен је садржај овакав:

„Платно *билу* *Мостарке* девојке“ под градом *Мостаром*. До подне је текла бистра вода, а „*иза* подне“ мутна и крвава, те проносила мртве главе, „па провила рањена јунака“. Све су девојке срца милостива и „богабојећа“, понајвише „селе *Иванова*“, која загази „у *Дунај* у воде“, те додаваше платно јунаку, „докле га је краја добавила“. Тада га је „са свим клетвам закљинјала“ да право каже, је ли био у *Косову* и „на кому је мегдан остануо“; а „*болан*“ јој јунак одговара:

„*Бора* нама, на води *дивојке!*
Ја сам јунак *Драшковића* *Бошко*,
Ја сам синоћ на *Косову* био,
На *Турцима* *мејдан* *остануо*,
Мека сам се у *Дунај* у воде, (?)
У *води* ме *ране* *допануле*, (?)
Ма вас молим на води *дивојке*,
Сад ћу вам се с *душом* *раздилити*,
Распан'те ми *паса* *свинога*,
Наћ хоћете *стотину* *дуката*,
Меју њима *ирстен* *дијаманат*,
Што га носим *мојој* *вереници*,
Липој *сестри* *Танковић-Османа* (!)“ ...

Он их моли да не узму „*кане самурлије*“, већ да је баце украј воде, да би му сестра, кад дође на воду, познала да је погинуо; и, пошто им је поручио како да га укопају, испусти „*душницу*“. Девојке су га укопале као што је желео. Сутра дан поранила је „*Драшковића селе*“ и са њоме „*своја мила нево*“:

Заушла *Драшковића* *селе*:
„*Ајмех* мене, *моја мила нево!*
Ево *пуста* *кана* *самурлија*,
Ево *кана* *покрај* *воде* *ладне*,
Оно ми је *преминуо* *браје*,
Бит ће нам *га Турци* *погубили*“.

Тим се стиховима и песма свршава. —

Ове песме с којима смо се упознали, као и остале у поменутој збирци, прибрала је Матица Хрватска последња два деценија (за 16 година — као што се у предговору вели). Све су оне, дакле, из најновијега доба. Прегледавши их и по садржини и по облику, могли смо се уверити: да су неке од њих лоше варијенте већ одавно познатих народних песама српских, а неке опет да су нарочито „преначињене“ у најновије доба. Прва од њих („*Бановић Страхиња*“) и претпоследња („*Цар Лазар и Секула*“) не могу се по садржини ни рачунати у *косовске* песме, а друга („*Бог пренисеује царство*“) и последња („*Глас о боју на Косову*“) једва би се и могле унети у њихов ред. Као специјално *косовске* песме, у којима су оневани разни епизоди *косовског* догађаја, остају оне две велике песме, које обе имају назив „*Вој на Косову*“. Из њих се јасно види да су обе продукт најновијега доба, да су лоше начињене према већ познатим народним песмама, и да у првој од њих има „непаредних“ израза и фалсификата, од којих су нас бар уређивачи *Матицине* збирке могли ослободити. Састављач *Косовске* епикеје, поред народних *косовских* песама из српских збирка (*Вукове*, *Петрановићеве* и др.), неће у овим „*хрватским*“ песмама наћи никакве нове „*какве* *такве* *грађе*“, нити ће се моћи користити „*мотивима*“ и „*реминисценцијама*“ из других народних песама који се у њима налазе — као што то мисли г. Шурмин.

Прегледаћемо накнадно још неколике *књижевничке* покушаје за састав Косовске епикеје.

После Кочићеве песме о Милошу Обилићу најстарији је такав покушај:

Гаврила Ковачевића: Стихи ш покедени и намџрени Сербскагв великагв Књаза Лазара протикв тѳрскагв шполченїа, сз разнїми егш велможїи разговори и ш изобразени страшнагв и грознагв онагв междѳ Сербами и Турками на полє Косока Сраженїа . . . кѳ Бѳдинѳ Градѳ 1805.*)

Овај састав, штампан црквеним словима и мешовитим језиком, има 112 страна обичне осмине. У њему је обухваћен највећи број косовских епизода из народног предања. Подељен је у два дела: у првом делу описани су догађаји из ранијих времена, пре боја косовског, у кратким стиховима од 7 слогова и са сликовима; а у другом су косовски догађаји у десетерачким стиховима, такође са сликовима.

Ковачевићев састав интересан је како по времену издања, тако и по потпуности својој. Он је све до Новићева састава (1847.) био једина књижевничка целина о боју косовском; па и после њега, нарочито други део по преради Врчевићевој, био је још дуго омиљена народна књига. Прећи ћемо опширније оба дела, а нарочито други.

„I. Часть. Ш покедени и намџрени“ има два одељка:

„Покодз“ (стр. 3—15) је назив првог одељка, који почиње стиховима:

При Стефање Немање ¹⁾
Сербско царство начасја,
А на младом Урошје
Неманичев скончасја:
А по сему Књаз Лазар
скитр царства пријемља,
И со царством влајети
полну власт имјеја . . .

Лазар, који је имао „царско иња и титло“, био је мудар владар; обновио је и утврдио царство, и проширио српске земље, одбијајући од њих непријатеље. Под њим је народ живео у миру и љубави. Турци прелазе у Европу и освајају Једрене, а за тим Маћедонију и Бугарску. Први је судар са Србима на граници Бугарске. Мурат поруши нека места и освоји Ниш; по Лазар уговори с њим мир, те Мурат окрете војску на Маћедонију и Грчку, а Лазар удари на Угарску и освоји нека места на граници. По Мурат наскоро опет удари на Србе, и тада га Лазар разбије на Пљочнику, Тошлицу и Ситници.

Намџрени“ (стр. 16—33). Овај одељак описује сабор, на који је Лазар сазвао „всја своја бани, кѳази и велможїи“ ради договора о боју с Турцима. Лазар их опомиње на раније славно доба под Неманићима и Душаном, на позива све витезове да се сете врлина својих предака и да заједнички бране земљу. *Књаз Југ Богдановић* (Вратко), таст Лазаров, вели да ће први са својих девет синова пролити крв за веру и отачаство. *Велики књаз Волк Бранковић* казује како је у њих мала снага за отпор Турцима, па предлаже да се учини мир и да се за нека погранична места плаћа данак, док се не скупи више вој-

ске и не добије помоћ из Босне и Бугарске, и док се не учини мир с угарским краљем. *Велики воєвода Милош Обилић* не пристаје на Вуков предлог, јер вели да има доста храбре војске и добрих јунака „жестоких лаѳова“ и „славних хитрих соколова“, па реѳа: „делију“ Мусића Стефана, „на гласу јунака“ Шанића Дамјана, Радоњу Богдана, Змаја Омућевића, „хитрога сокола“ Павла Орловића, Косанчића Ивана и „младог војводу“ Милана Тошлицу; заверава се да ће се с Турцима јуначки борити. И остала се господа слажу с Милошевим предлогом. Кнез им захвали, а Милошу задене за калпак чепенку „од самога злата“ и похвали га. Уговорилише о боју на свршише сабор.

На крају овога дела има „Примѳчанїе“ у прози (стр. 34—35), у коме се прича како је Лазар, после сабора, пошао „прохожденија ради“ и узео зета Милоша с десне а Вука с леве стране, „из којеја причини родила се завист, а из зависти кавга, а из кавге невјерност и погубел обича, и конечно царства Сербскаго разореније и паденије“. Гледајући их пред двором, њихове се жене завадише, „за које Мара сестру своју Вукосаву руком по лицу удари, и чрез перетење на руци окрвави ју“. Тим поводом завадише се и мужеви, и Вук од тог доба „злобу у сердцу понесши“ поче клеветати Милоша код Лазара. Тако завађени отишли су и на Косово.

„II. Часть. Ш изобразени коинагш приѳготовленїа оурежданїа и сраженїа“. То је једноставна песма десетерачких стихова, у неколико четстијег језика, који се више приближује језику народних песама. Почиње стиховима:

Купи војску Сербски Књаз Лазаре,
от Србије цјеле Государе,
От Србије и Херцеговине,
части Босне и Македоније;
Самодержец и велики Књаже!
от племене Сербскаго витеже;
Купи војску, зове на Косово
у пресвјато име Исусово;
Књиге шаље свуда на све стране,
да се купе војске изабране; . . .

Лазар шаље књиге бану Босанском, бегу Скендерском, Мусићу Стефану, војводи Богдану, Шанић-Дамјану, војводи Марјану, Змају Омућевићу, Павлу Орловићу, Ђурици Срдари и Николи Вољару, поручујући им: „Ко је Србин, и Сербског имена, | и от сербске крви и племена; | И кога је Сербкиња родила, | и матерним млеком задојила“ . . . нека брже дође на Косово „у свето име Исусово“, за „праву вјеру хришћанску“ и „за закон и за љубав царску“, да бране отачаство и царство (стр. 36—37). Лазар уређује прикупљену војску, па с њом полази на Косово уз „свеколике свирке“ и „уз вола и ридање“:

Растаје се син от родитеља,
брат от брата, сродник пријатеља,
Син от мајке, и брат от сестрице;
и заручник своје заручнице;
Жале мајке једине синове,
а сродници сроднике њинове;
Заручница заручника свога,
и сестрица браца јединога!
Воздижу се гласи до небеса,
от жалости и они чудеса (38—39).

При поласку Милица моли кнеза да јој остави девет Југовића, но Лазар јој одбија молбу, јер би „прекоран био од господа“, нити би за војску било добро, јер су Југовићи најбољи јунаци; али пристаде да јој остави једнога

¹⁾ У ранијој напомени о Ковачевићеву саставу, учињеној по тврђењу г. Тих. Остојића, погрешно је означена 1816, уместо 1805. год овог издања.

1) Све наводе штампане данашњим словима.

од браће. Милица уставља најмлађег Миливоја, а кад јој он прекорно рече да није жена „ни срца женскога“ него „војин тјела мужскога“, Милица ухвати коња за узду да га „с пута сврати“:

Тад' Миливој руку јед' оттерже,
и на страну скочи с коњем брже,
Пак изтерже мача от бедрице,
и протерча по крај осморице,
Игра јунак свог коња зеленка,
вије му се от злата челенка;
А за њиме осам браће миле,
под њима су коњи како виле;
А за њиме сва царска армада,
тад' се крену и појђе от града:...

А Милица се тужна врати двору „као кугавица“ (40—45). За тим Милица „са обадва њена млада принца“ и са „цјат дшчери њени Деспоткиње“ на троја кола испраћа

делу) говори о неверству три војводе које је највише одликовао, а нарочито о зету Милошу кога је учинио „великим сардаром“ и дао му шест хиљада војске. Сва се господа „смутеше“, па веле да је то „лажно потворено“. Тада Лазар наздравља Милошу невери, на што Милош рече да му „невјера до кољена сједи“, и зариче се да ће сутра отићи у Турке и распорити Мурата, па „као вјетар“ изађе из шатора, а за њим Милан и Иван (60—75).

У Милошеву шатору заверавају се и заклинају три побратима да ће један другом верни бити; починеше, па рано ујутру опремише коње и одоше у турски табор; њих виде сва српска војска, поверова Вуку, узбуни се и поплани (75—76). Сва тројица окренуше коња наопако, и Турци их поведоше Мурату. Успут их питају за српску војску а Милош вели да је спремна за бој, јуначка срца и весела. Пред Муратовим шатором Милош предаде свога коња

Леонардо да Винчи

ТАЈНА ВЕЧЕРА

војску. Кнез јој при расстанку наређује да обдари манастире и да се у њима служи служба за успех српског оружја, а после битке да дође и покупи телеса, а њега, ако би погинуо, да сахрани у Раваници (45—47).

Сутра дан стигоше на Косово још неке војводе. Послаше Топлицу да уходи Турке, и он је 6 дана ходио по Косову. Вук снује сметке против Милоша при повратку Топличину, и Лазар поверова о неверству Милошеву. Милош светује Топлицу да не казује истину о сили турској, како се не би кнез и војска поплашили, што Топлица и послуша (48—58). Лазар и војводе разгледају поље косовско и распоређују војску за бој на четворо: коњанике, бојне коњанике, миздраклије и „хатлије брзокоњанике“, а око војске поставише страже. Пошто је Лазар мало отпочинуо, сеђаше с господом под чадором, договарајући се о боју (58—60). У очи свог крсног имена Амоса пророка, у суботу, позва Лазар сву господу на вечеру. За вечером Вук тајно шапуће Лазару на уво како су се Милош, Милан и Иван заверили да га издаду; на то Лазар подиже пехар и у подужој беседи (стихови као у првом

Милану, и, кад пред Мурата „дерзновено стаде“, цар га лепо прими и пружи му десну руку да пољуби: „Цјелуј, рече: дам ти власт велику, | Ишчи сада што је теби драго“. Милош вели да је код свога цара „сваке власти и чести довољан“ и „велике славе изобилан“. Но господа световаху цара да не да руку ђаурину, већ ногу да пољуби. Тада га Милош дохвати за ногу, распори ханцаром и стаде му „ногом за вилице“. Турци у шатору понадаше као мртви од страха, а Милош скиде с чивије цареву сабљу, па исече велике везире, паше и „сераскире“ (77—83). Дуже се узбуна; Иван буздованом обори „великог Османа“ који поче довиквати Турке; Милош исече и обори шатор, излете и ускочи на коња; он и његови побратими почеше страшно сећи Турке, градећи „три сокака“. Сва се турска сила узбуни и на њих навали; они су је јуначки дочекивали; а кад се заморише, наде најпре Иван, а за њим и Милан. Но Милош, расрђен као лав, отпоче још жешће обарати Турке, који се поплашише и бежаше од њега; он хођаше и умаћи, да се Турци не досетише и коња у земљу пободоше, те му се коњ набоде. Тада Милош одскочи

од коња и, опирајући се на коње, три пут поскочи, по најпосле паде полумртав; ни тада му се не смедоше приближити, док им не рече да се не боје. Везаше га и одведоше Мурату који још беше у животу, „јер му хећим утробу зашио“. Цар не даде Турцима да га убију, већ нареди да се сва војска дигне на Србе, да би видео на коме ће „царство остинути“ (83—91).

Лазар је био у цркви на молитви кад стиже глас да су Турци ударили. Он нареди да се војска опреми и, кад је прегледао, дотрча Вук, казујући да су их онколдили, и позиваше га да беже. Кнез га проклиње, а војска се смути; по Лазар охрабри војску витешким речима (подужа беседа), прекрсти је мачем и пође у сусрет Турцима (91—96). Кад се војске једна другој приближише, тада „обичај бојни учинише“, те са сваке стране изађоше на сред у шест изабраних јунака који заметнуше бој. Уђе у бој и остала војска и започе се страховити „лом оружја и звека велика“ и „позориште страшно се учини“. Срби су јуначки нападали, а Турци почеше бежати једни к Вучитрну, други к Ситници, Звечану, Голешу и Качанику. По паше охрабрише војску, Турци се вратише и поново наста крвави бој. Три пут су их Срби тако сугубијали, и надбили би их да Вук не издаде и да „Милош међ Турке не оде“. А кад подне прође, Срби, умањени бројем, малаксаше а Турци се ослободише и навалише. Тада сам Лазар уђе у бој, храбрећи војску; настаде „страшно сраженије“ и покољ каквога „никад било није“. Турци ухватише Лазара „с тринасет поглавара“, везаше им руке и одведоше Мурату (97—102).

Мурат наређује Турцима да погубе сву српску господу, а најпосле Милоша и Лазара, да им главе одсеку и „господски“ сахране, и да им мермерним белегама с патисима обележе гробове, па „закмури и душу испусти“. Лазар прекореваше Милоша што оде у Турке, те пропаде царство и сви изгинуше; Милош се правда; а пошто један другом опростише, благосиљају се (102—108). Лазар пада на колена и моли се Богу; у молитви вели да су крв пролили и живот жртвовали за име божје и свету веру хришћанску; моли Господа да прими њихове душе и „удостоји вечнога блаженства“. За тим Турци изведоше Милоша и прво њега посекоше, по том сву другу господу, па најпосле и кнеза Лазара (108—109).

На крају другог дела има „Примјћаније“ (стр. 109). у коме се наводе три узрока са којих је царство пропало: 1. Војска није била приправна за бој; 2. Милош је без договора и допштења отишао, те су сви мислили да се предао Турцима ради освете Вуку, са чега су клонули и хтели положити оружје; и 3. Вук је са 8000 војске отишао из боја и изневерио.

Најпосле, има и „Надгробног рыданје Килгини Милицы“ (стр. 110—112) у стиху какав је у првом делу. Она јадикује над Лазаром, својим „дражајшим и вервејшим“ суругом који је крв пролио за веру и „државу српску“, позивајући и мајку Србију да плаче и „рида“, јер се „лишава све красоте своје“. Јадикује над пропалом царством и круном, над пропалом земљом и државом. Јадикује, како ће „безбожни тира“ све „погложити и расхишчати“, како ће се српски „домороци“ раселити у туђе земље. Позива све око себе да кукају над овом несрећом; позива небо да „услиша њену жалост“ и земљу да отвори своје груди и да је прими, како би са својим другом вечно остала заједно. —

Ковачевићев састав доживео је више издања. У доцнијим издањима промешан му је и језик и величина и на-

слов. Треће издање, које имамо при руци, штампано је без помена Ковачевићева имена а под називом:

Пјесма косовског боја 1389. год., треће издање, трошком С. П. Которанина. Панчево 1879. год.

У кратком предговору овога издања вели се: „Поправљање многих стихова са словенског на наш српски народни језик, држећи се оригинала, то је радња Госи. Вука Врчевића, који се из истине љубави к народности тога посла заузео, још при другом издању ове књиге“. Сем тога, овде је први део Ковачевићева састава сасвим изостављен, а изостављено је и нарицање царице Милице. Са тих промена чинило ми се потребно да ово издање нарочито поменем. У њему цела песма има око 1640 стихова десетерачких (изузимајући Лазарову беседу за вечером), који су много приближнији народним стиховима, но ипак са сликовима. Сем провођења на народни језик, у стиховима нису чињене никакве знатније измене. —

* * *

Раније сам, по г. Тих. Остојићу, само поменуо три покушаја која су се појавила приликом прославе пете стогодишњице косовског боја. А сада ћу накнадно реферовати о њиховој садржини.

Може се рећи да су сва та три покушаја састављена онако као и Остојићев — по угледу на Новаковићев састав; т. ј. из познатих народних песама, с мањим или већим изменама, покушавало се да створи једна хармониска целина. Први је од њих:

Вој на Косову на Видовдан 15. Јуна 1389.

У сиомен 500-годишњице косовске. По српским народним пјесмама уз гусле скитио Миљивоје Србинић. У Новом Саду 1889.

Овај је покушај рађен слободније него друга два. Сам састављач вели: „У овој сам књижици нешто сам испјевао, нешто из разних српских народних пјесама узео; на многим сам мјестима по читаве низове стихова узимао из збирке Вукове и Петрановићеве, неке пак пјесме преписао до слова“. . . Састав има 14 песама у којима је око 1650 стихова. Прва, уводна песма, и последња потпуно су оригинални производи Србинићеви, а остале су већином склопљене из разних одломака народних песама, код којих су поједина места преневана и многи оригинални стихови уметнути.

Уводна песма почиње стихом: „Клику вила са Ловћена српског“; вила дозивље посестриму с Авале да заједно запевају и прославе успомену: „Кад се наши прославише *префи* (ваљда предци? | На Косову пољу јуначкоме“. . . Њих је слушао из пећине старац Радован, па моли своју посестриму с Ловћена да му „истеше“ гусле јаворове, како би могао проносити славу српску. Вила му даје гусле које је сачувала још од Видова дана, и он с њима иде по „селима, скуштинама и саборима“, и „ту Србину о Косову пјева“.

У самоме саставу имамо песме: I. Муратов долазак на Косово и позив Лазару (по Петран.); II. Лазар се светује с Обилићем шта да чини и сазива војску (по Петран.); у књигама Лазар преклиње војводе да дођу на Косово (клетва из Вук. Мус. Стеф.); III. Прикупљање војске (оригинал.); Царица Милица моли Лазара да јој остави једног од браће (почетак из Вук. 45.); IV. Долазак на Косово (по Петран.); царица Милица зауставља браћу (из Вук. 45.); V. Долазак на Косово (ориг.); Лазар се привољева царству небеском (први део Вук. 46.); VI.

Косачић се враћа из турске ордије (по Вук. 4. ком.); VII. Вечера у очи Видова (по Вук. 3. ком.); VIII. Милош одлази с Иваном и Миланом у турски табор и убија цара Мурата (по Петран.); IX. Бој на Косову (по Петран.); X. Мусић Стефан (цела Вукова); XI. Смрт мајке Југовића (цела Вукова); XII. Косовка девојка (цела Вукова); XIII. Гласи с Косова (други део из Вук. 45.); и XIV. Виле наричу над Косовом (ориг.).

Да је мање оригинална, Србинућев би састав могао имати веће вредности, јер су му оригиналне песме и уметци доста лоши, а стихови често рогобати и непародни. Примера ради навешћу неколико стихова из последње песме:

„Нагоркиња“ са Шаре дозвала је „Равијолу д’јену“ да види јаде на Косову:

Навешћу још један пример из кукава *виле са Уршине*:

„*Дале мене, данас до вијека!*
Што м’ падоше на Косову браћа,
Што Косово све Српство прогута!
Ох, Косово, *проклет’* да си до *в’јек!*
Што не *пода* војницима храброст?

Ао, Вуче, црн ти образ био?
Срам те било данас до вијека!
Срам те било *св’јету* на *видику!*
Не видио добра за живота:
А по смрти *кости* ти *с’ мучише!*...
Проклет био, ко те *напутио!*...
Да Бог да те Турци погубили,
К’о што хоће, ако буде правде!
Удрио те у главу *Илија!*...

У Нишкој тврђави (1878. г.)

Кад видјела шта је на Косову,
Б’јело лице крвљу *омастила,*
Б’јело рухо црним зам’јенила,
Шаком с’ луца у чело бијело,
Кукајући, тужно *закукала:*
„Ох Косово, проклето до в’јека!
Што ми *пои* (?) *толике* јунаке?
Што ти *прими* турскога *султана,*
Турског цара, *Амурата дивљег?*
Што се, јадно, не раствори одма,
Не прогута дивље *Мусулмане,*
Да не *кваре* милога ми Српства,
Да му страшни не намећу данак,
Да му *може* на силу не турче,
И не воде за *рошкиње цуре?*
Гдје си, Боже, што *учини јадан?*“...

Кроз кости ти трава проникнула,
А по трави *миљели* ти *црви!*
Од тих мука *гдно исцркнуо!*“

За друга два покушаја не знам састављаче, јер им на издањима која имам нема забележених имена. Један је:

Српске народне песме о боју косовском, састављене хронолошким редом. Прилог трећој свесци „Народног Пријатеља“. У Новом Саду, 1889.

У овом саставу има 13 одељака са 820 стихова. Израђен је потпуно по угледу на Новаковићев — само из косовских песама Вукове збирке, а без састављачева дометања (изузимајући само *два* стиха). Овај је састав

управо требао да буде корекција Новаковићева састава, а нарочито у погледу на распоред градива, са чега састављач вели да је „у овој књизи много друкчије него код Новаковића“. У градиву пак има такође разлике између овог и Новаковићева састава: овде нису употребљене песме „Зидање Раванице“, „Смрт мајке Југовића“ и „Обретеније главе кнеза Лазара“, јер састављач налази да се оне „не односе право на битку косовску“... а употребљено је више него у Новаковића: пети од Вукових „комада“ и „Мусић Стефан“ (у два дела). И ако састављач вели да су у његовом саставу народне песме „удешене таким редом, да скоро изгледају као једна песма“, ипак је и у овом саставу, као и Новаковићеву, доста празнина, што је природна последица ограничења само на Вукову збирку, где у косовским песмама нису заступљена сва народна предања о боју на Косову. Ево садржине тога састава:

I. „Цар Мурате у Косово наде“... (50., 1.); II. „Полетио соко тица сива“... (46., прва половина); III. „Цар Лазаре сједе за вечеру“... (45., прва половина); IV. „Проговара Косовка девојка“... (одломак из 51.); V. „Славу слави српски кнез Лазаре“... (50., 3.); VI. „Побратиме Косачић Иване“... (50., 4.); VII. „Вино пије Мусићу Стеване“... (47., прва половина.); VIII. „Истом кнеже наредно војску“... (46., друга пол.); IX. „Који оно добар јунак бјеше“... (50., 5.); X. „Пошетапа царица Милица“... (49.); XI. „Кад је сјутра јутро освануло“... (45., друга пол.); XII. „Уранила Косовка девојка“... (51., без причања употребљеног у IV); и XIII. „У бој језди Мусићу Стеване“... (47., друга пол.).

Други од та два састава, коме састављач на издању такође није обележен, јесте:

Вој на Косову, српске народне песме о боју на Косову. Издање Браће М. Поповића у Новом Саду.

Овом саставу није ни година обележена. Има 4 народне песме са 1505 стихова, без састављачева дометања. Од њих је једна из Петрановићеве збирке, а остале су из Вукове, и то овим редом:

1. „Пред бојем косовским“ (први део Вук. 46.); 2. „Бој на Косову“ (велика Петран. песма, у неколико скраћена у почетку и на завршетку); 3. „После боја косовског“ (Вук. 49., с додатком из Вук. 45. — слуга Милутић); и 4. „Обретеније главе кнеза Лазара“ (Вук. 53.).

Уз овај састав, као и уз Србинићев, штампано је десетак познатих косовских слика од наших уметника у лошој репродукцији.

* * *

О прослави пете стогодишњице косовске штампан је на пољском језику и састав *Коперницкога*:

Źjesni serbskie o Kosovskim boju, w nowym przekladzie, przez Jzydora Kopernickiego. Kraków 1889.

Коперницки је, приликом Видовданске прославе 1889., свој састав посветио „Народу Српском“, и један примерак послао да се узиде у темељ косовског споменика у Крушевцу, као спомен и израз поштовања братског пољског народа према сенима славних јунака косовских. Саставу претходи подужи историјски *предговор* од Т. Т. Жежа.

У Коперницкову саставу има 14 песама, које су све прост превод Вукових песама косовских; оне иду истим

редом којим и у II књизи Вукове збирке. Ту су, поред осталих, ушле и обе песме о „Зидању Раванице“ (35. и 36.), као и песма „Јуришић Јанко“ (52.), али не и песма „Ваповић Страхива“ (44.).

Из Жежева предговора види се да су на преводу народних косовских песама још пре Коперницкога радили Пољаци *Bohdan Zaleski* и *Roman Zmorski*. Први је, у својој „*Źcezye*“, штампаној у Лајпцигу још 1852., уз неке друге народне песме српске превео и неколико косовских песама из Вукове збирке. А други је превео све Вукове косовске песме и засебно штампано под именом „*Лазарица*“, у Варшави 1860. год. Немајући при руци њихова издања, навешћемо шта о њима вели сам Жеж:

„У нас је на српску поезију најраније и први обратио пажњу *Казимир Бродзински*. После њега упознавали су пољске читаоце са српском поезијом *Богдан Залески* и *Роман Зморски*... Како Залески, тако и Зморски, учинише погрешку што су је сувише попољачили. Њихови преводи, а нарочито превод Залескога, јесу до ситница верни. Но та верност баш и чини да се изгубио оригинални акценат, који је преко потребан при преводу ма с којег језика, па дакле и са српскога. Разуме се да им се за то не треба чудити. Наш украјински славуј (Залески) није ни био у Србији. Зморски је прејурно преко ње сам и као трком, те вероватно није ни имао могућности да се уживи у звуке српских народних песама. Он је преводио са српскога као што се преводи с мртвих језика, грчкога и латинскога, очувавши с разумевањем литерарне депоте, тако узвишене са своје простоте; али се у њему не осећају они живи звуци народни, којима српски дух трепери.“ —

Да прикажемо, најпосле, и састав *Ђорђа Радића*, који је штампан на маџарском језику:

Rigomezsei Dalok (Kosovske pesme). Radics Györgytöl. Zombor, 1882.

Радићев састав има подужи историјски *предговор*, за који писац вели да га је израдио по Калају и Мицкијевићу. Штампан је у лепом издању и има 68 страна велике осмице. У саставу има 12 песама у десетерачком стиху. Прва је превод песме „Женидба кнеза Лазара“ из Вукове збирке (II, 32), а остале су све прост превод песама Новаковићева састава, од којих је изостављена само песма „Смрт мајке Југовића“.

— ❦ —
С ДРВЕТА ЈЕ ЖУТО.....

дрвѐта је жуто онадало лишће
Када, чело, познах ја лепоту твоју, —
Венуло је цвеће, о, зато сам, мила,
Закопао и ја свелу наду своју.

У самотној ноћи моја душа јена,
И умире срце са бола дубока
Проклињући судбу и час у ком виде
Твоје усне рујне и два плава ока.

Тебе не смећ крети! Твоја душа чиста
За тајну судбине није могла знати;

Моје срце јадно створено је ваљда
Да с љубави своје умире и пати.

Ал' ти моју тајну нигда дознао нећеш,
Нит' ћеш видет сузу што ми око мути;
Ја ћу љубав своју и у гроб понети, —
Љубав коју срце твоје и не слуги.

Зајечар 1901.

Милутин Јовановић

ПИСМА са СЕЛА

VI

Драги пријатељу,

Мисљао сам да ти не пишем. Не бој се, нисам се ништа наљутио, него просто што ми се за овај мах ништа не пише. Дође то код мене чешће тако. Седим за столом, преда мном перо, хартија, мастило; у руци запаљена цигарета, чији се плави димови дижу и колутају изнад моје главе, и еркућем лагано шољу црне каве — дакле сав прибор је ту; па опет, нека чудна леност овлада мнине те ме мрзи да узмем перо у руке

Покушавао сам толико пута да дам соби рачуна о томе и питао сам се: зашто је то тако; али, да ти право кажем, никад то нисам био кадар. Мисли ми се тако разгранају, да ја о томе сасвим и не мислим, него о нечем сасвим десетом. Ево, на пример, сад. Баш сам хтео потражити узрока својој лености и питао се: шта ми је? Спавао сам, што онај казао, слатко целу ноћ, устао сам ведар па се још више освежио хладном водом; дувана имам, каве имам, менични ми је рок далеко, у кући смо сви, хвала Богу, здрави па — ето опет: не пише ми се. Шта је сад узрок?

Мислим, гледам плаве колуте изнад своје главе, и од једанпут паде ми на ум један човек, који је већ давно умро. И некако створи ми се његова слика пред очима. То је некада био један од првих мојих пријатеља с којим сам се, као млад учитељ, дружио и делно мисли.

Био је онштински писар. Човек већ средовечан, повисок, сув, прљава, зборана лица, мутних жућкастих очију, просед, прилично крепак. Први човек кога сам срео у своме новом месту био је он. Дочекао ме је лепо, учтиво, па чак и пријатељски. Питао ме је одмах о разним стварима, о разним личностима, па чак је почео и о политици. Први унечапак био је да имам посла с човеком који није обичан сељак, који је прилично познат с књигом а то је мени за први мах било доста. Ја сам му с места признао и већ смо цело вече провели у пријатном разговору, бар мени је било пријатно.

Доцније постали смо већ сасвим пријатељи. Он је имао, поред мана једног онштинског писара, и доста чове-

чних врлина које се ређе налазе и код људи који хоће да важе као људи с врлинама; али се није поносио њима, нити их износио на назар, као што се није кудио ни својим манама. Ево један пример! Никад није водио рачуна о зајму и враћању. Што му даш, сматрај да си бацио; ако има он штогод, сматрај као своје, узми слободно: ни чела неће намрштити. Много му је требало, много је „узајимао“, али је много и давао. Био сам толико пута присутан кад изручи све до паре не гледећи коме даје, а неколико пута знам да је ишао да узајми да помогне потребиту. И сад замисли ову другу крајност! Ако има од кога да наплати какву своју зараду, ту је просто несносан. Ама витла га — душу да му убије. Толико ме је пута наљутио.

— Па што си окупио човека!

— Не дам ја да ми пропадне моје!

— Па даће ти.

— Бад?

— Бад буде имао; зар не видиш да нема!

— Па што се паричи кад нема?

— Тражи човек своје право.

— Ја тражим његово право. Зато нека ми плати!

Ја немам ништа више сем овога свога пера. То ми је и њива и ливада и виноград.

Заман ја њега тишам, не помаже. Ту је као дете, сав дршће. Дође ми као да гледам чивитара пред собом.

Био је добро писмен. Законе је знао у прете као да их је писао. У пола ноћи могао си га позвати на овако сањива запитати штошта — он би ти, овако бунован, одмах казао параграф и цитира. Поносио се тиме што зна законе. И кад га мало ухвати пиће — а то је већ чешће било — увек би причао како је доскочио овоме или ономе адвокату. Једном ми је причом пробио главу, причао ми је бар двеста пута, и ево да је и ја теби испричам да видиш какав је то практични виртуоз у законима био.

Два сељака почела се паричити око неке својине. Богатији, тужилац, узео лено адвоката, па већ унапред прича како је добио парницу. Још га надари љаво те исприча у механи како је разговарао са својим адвокатом и рекао му своју бојазан ако се ђата-Паја буде примио противне стране.

— Адвокат се — вели — насмеја па рече: „То то! Пусти мени те ђатарце да их испретурам као крава теле!“

Кад то чу ђата он позва онтуженог па му рече:

— Дај ми дукат па да насигурно добијеш парницу!

— Не браним вала! Ево ти дукат. Само они су много запетљали.

— Ја ту ствар знам. И ако не добијеш — ово су људи — дајем ти дукат па дукат и ја све плаћам! Хоћу да покажем г. адвокату како и „ђатарце“ могу да убришу његово адвокатско господство!

Сељак му извади дукат и метну на сто, а он оцени један крајичак хартије од новина и плајвазом написа само један параграф.

— Ево ти ово — рече му. — Кад дођеш у суд, ти пусти и њега и његова адвоката нека се сити испричају; а ти, кад они све кажу, пружи председнику ово парченце хартије и кажи: мене ово брани! Јеси упамтио?

— Јесам.

— Сад иди.

И збиља, сељак је добио. Он пружи оно парче хартије председнику који прочита параграф о застарелости — и пресуди у његову корист. Од то доба он је важио много у очима своје околине. Чак из околних села долазили су му за савете и тужбе. Сељаци су видели и знали све његове мане, али су вазда говорили:

— Море, мани га! Оно је преучено!

У осталом, он их је у тој вери одржавао и зато, што је вечито по неку књигу или новине вукао по цени или под називом. За себе је вазда говорио:

— Ја сам љубитељ књижевства!

Кад сам ја наместо своју скромну књижницу, он је облетао око ње као дете око играчака. Узимајући књигу по књигу само је узвикивао:

— Зар и ово имаш! Ваш ми је мило! Ти ћеш ми дати да прочитам, је л?

— Хоћу!

— То је лепо имати такву књижницу. Ја из куће не бих излазио! Веруј ми, да си на овај сто сасуо пун ђун дуката, ја ти не бих толико завидео колико ти завидим на овим књигама!

— Шта ми завидиш! Ево на ћемо читати. Књига је зато да се чита.

И збиља он је читао. Читао је све што му до руке дође. И све га је заносило. Он је читао у сласт и „Новину“ од Тургенјева и „Љубомира у Јелисијуму“ од Милована Видаковића. Па како је све наљиво читао! Сећам се кад седне да ми прича, па стане набрајати оне лепе ситнице којим је Тургенјев карактерисао поједине личности, или гарнирао оне лепе сцене своје. Једнога дана дође ми сав уплакан од смеја.

— Шта је?

Он ми пружи књижницу. Беше то „Дневник залашња човека“ од Тургенјева.

— Па шта је? — упиташ ја опет.

— Молим те . . . само да видиш!

И узме књигу, преврну неколико листова и онда стаде мумлати.

— Пази! — рече па настави читати: „Тако сањам, кад се на један мах разнесе по вароши радостан глас: окружни „предводител“ хоће да приреди велику игранку, у почаст високом госту, на свом добру у Горностајевци, која се зове и Губњакова. Сви чиновници и власници из вароши О . . . били позвани, почињући од градоначелника па све до лековника — сигурно лекара, рече он — неког Немца, који је мислио да зна чисто руски да говори, због чега је до века употребљавао најпретераније изразе у говору. Приправе за ту свечаност беху страховите. Један само

мирисар продао је шеснаест боца помаде с патисоном: à la jasminъ с дебелим јером на крају“ . . .

И ту се опет зацени од смеја. И ја се окретох смејати.

— Ово ме подсећа на један бал на Убу — рече он. — Ја мислим таквог шаренила у свету није било. Једна је госпођа дошла у бунди и — шеширу! . . . Било је то истина давно, али ја као да сад гледам. На зиду насликан орао; у крилима има 65 пера и на сваком перу исписана по једна игра — то је био ред игара. Остали смо сутрадан до 10 сахата и програм још није био свршен! . . . И сад кад сам прочитао ову француску реч са дебелим јером, мене то подсети на тај бал! . . .

Једанпут сам га затекао где у механи прича сељацима „Љубомира у Јелисијуму“ али га је требало чути како прича! Највише се одушевљавао Бурјамом, па чак је и једног момчину оданде из села, некога Станоја, назвао тим именом, те му то име и оста после. —

Ето тога сам се човека сетио. Пишем ти о њему што мислим да би грехота било да га не поменем кад већ говорим о селу и људима на селу, и ако је то оређи човек. Сем тога он заслужује још по нечему да га поменем.

У оно време кад сам ја постао учитељ, почео је и овај наш политички живот. И моја маленкост суделовала је с осталима у томе новоме покрету. Млад, одушевљен; још у школи прочитао неколико чланака Светозара Марковића, нешто социјалистичких књига и часопис „Стражу“ — мислио сам да је то доста па да имам и права и моћи да уређујем државу и уређавам народ. И ја сам ишао храбро и одушевљено у борбу. Давао сам истина мало, али сам давао све и то свесрдно, а то је одушевило и оне око мене, а највише загрејало мога пријатеља Ђату — Пају. Он је као какав младић јурио од једног до другог, из села у село, тумарао са мном ноћу по два-три сахата хода те ишао на разне састанке и тамо смо „обавештавали“ људе.

Свака нова мисао има и своју Голготу, сваки нов покрет има и својих противника. И ми смо их имали, и то још каквих противника. Била је то борба мушка, одважна, гарнирана и нападима личним, физичким (имале су и врљике посла) на чак и подлим. Ту се већ почело дошпатавати, измишљавати разне кривиде, лажни сведоци. И све је то ишло заостреније, бешње. Људи се завађаше између себе, браћа, отац и син — све се то баца у вртлог новог живота, све је делало овако како је осећало или како је упућено. Наравно да смо ја и Ђата односили победе. Имали смо већ велико коло људи око себе што беху кадри стићи и утећи.

Еј, лени дани младости и вере! Штета што вас животна бујица пронесе тако брзо па нам с вама однесе и оно што је најлепше у нама било. Кад би ми се опет вратили, ја бих опет оно исто чинио што и тада чинях! Никоме не дам рећи да је моја младост пушта била. Ја сам њу провео идеалишући и служећи чистим идеалима. И узбуркали смо „мртво море“, растерали жабокочину која

се нахватала по површини и кренули живот. Пловимо од онда, пловимо и данас; истина још не можемо да нађемо думеницију да циљу потера, јер нам је циљ свима један, али шат се нађе! Међу живим људима све се нађе. . . .

И у тој борби, и у највећој занесености и лому, кад човек у противнику гледа крвног душманина, мој се Ђата-Паја могао да узнесе над собом и својом околином.

Имали смо страшног противника, некога Николу. Га-зда, бесан, задруга јака и велика, човек кога власти призивају и дозивају као једног од првих домаћина. Што је још горе, није био прљав. Није облетао око капетана ни за какве тапије и облигације, није се улагивао властима ни из каква интереса, него просто зато, како он вели, што не да да којемо вуче и заводи народ.

— У селу има кмет, то је наш први човек. У срезу има капетан и два писара. То је наша власт. Кад ми затреба закон и власт, ја знам куда ћу и коме ћу. Ово што ви хоћете, ја не знам шта је! Ја писам никад био нити ћу бити једнак с Кокиљачом и Зубером! Зар они да брину о општини и домовима нашим! Ко је луд пека им верује — ја не верујем.

Хтедохе га саломити, па не могуше. Употребише под-лост да га униште. Оптужише га да је исовао владоца.

Али ту се диже Ђата-Паја, и оде Момировића кући, где је та пакост смишљена, и где се већ беху окупили сведоци да приме лекцију како ће сведочити. Ја сам такође био тамо дошао, и не договарајући се с ђатом, да то разбијем.

Никад ђату заборавити нећу ни оног његова племенитог погледа док им је говорио:

— Срамота! Зар смо па то спали? Па шта ће они радити, ако им ми то отијемо? Ми хоћемо правду — зар је то правда? Ми хоћемо поштење — зар је то поштење? Ко сме од вас метнути своју децу и данути душом над јеванђељем да је он то говорио? Не сме нико коме деца исеу шљунци! Срамота! Хајдемо, учитељу! Нама ови људи исеу ништа!

Нико да би беле; а петрага показа да је достава лажна и да Никола није ни помњио владоца. . . .

Ето њега сам се сетно и одмах сам узео перо да ти напишем ово писмо. Оно је скромно; можда неће толико ни забавити твоје читаоце, али мени би драго да га у својим усноменама поменем чувајући се нарочито да ништа не глацим и не догоним. Живео је — умро је: ово је само скромни белег да значи да је на свету био.

Зарадо својом

Јанку.

ТУГОВАНКЕ

(У спомен + својој сестрици)

рачна поноћ земљу грли, и грехове
њене скрива;
Рака крије грехе божје! Бог милостив
њу нам узео,
А дарова бол и тугу, те остаде рана
жива
Да до гроба јадујемо и лијемо горке
сузе.

Сад су празна прса моја. Из њих
страшна пустош зија . . .

Преплићу се, врзу мисли жегух' мозак све то јаче.
Покрај мене мајка седи. У оку јој суза сија
Каткад на ме поглед баци, и потајно, тихо плаче.

Ја разумем ову тугу што мајчино срце пара.
Немам речи да је тешим, и погледам у њу немо.
Ал' и мени суза кану, ко да њеној одговара,
Ко да, место мене, вели: мајко, ми се разумемо!

1902.

Вел. Ј. Рајић

ПОМЕН ГОГОЉУ

педесетогодишњици смрти његове.

Н. В. Гогољ

Поводом педесетогодишњице смрти Гоголеве, којој се нарочито, свечани помен приредно у Русији, у Москви, где је 21. фебруара 1852. испустио душу овај велики и, после Пушкина, од највећег утицаја руски писац, — ради смо га и ми овде поменути особито по оном, шта се и како се о њему зна у српској књижевности. Осим тога, главнога у овом нашем по-слу, на прво место стављамо наш поглед на значај и утицај Гоголев на српску књижевност, а за тим

и остало, што сматрамо, да је потребно у нас, овом при-ликом, поменути о овом великом писцу, ради бољег познан-ства с њим и његовим књижевним радом.

Као што сведочи библиографски преглед превода његових дела, Гогољ је добро познат и српском читалачком свету још од средине прошлога, XIX. века. Али не може се зајати ни Гоголев утицај, који је преко тих превода, као и познанство са руским оригиналима његових дела, вршен на српску књижевност. Тај утицај (ма дошао и по-

средним путем од које западне, немачке или француске књижевности) може се опазити већ и на првом српском хумористично-реалистичном приповедачу, на Јакову Игњатовићу, а тако исто и на једном од најврснијих следбеника Игњатовићевих, на Стевану Сремцу, на кога деловаше не само посредним путем, преко Игњатовићевих дела, него и непосредно, из Гогољевих. Још је виднији тај утицај на хумористичним приповеткама из српскога живота од Милована Глишића, једнога од најмарљивијих преводилаца с рускога у оште, па и Гогољевих дела.

Наравно, да ово тврђење не треба криво разумети, да је тај утицај исто, што и руско подражавање овом великом руском писцу. Не. То је, тако да кажемо, свесно преношење Гогољева метода у изналажењу и приказивању типова и живота рускога народа на типове и живот српскога народа. А то је у толико природније, што, исто онако, као што је очигледно сродан руски језик српском, — и руски, нарочито малоруски, је живот, као и типови који га сачињавају, у многом, но некад до изненађења, сродан српском. Већ и најљив читалац, баш читајући Гогоља, опазитиће, или још боље осетиће јаку сродност душе руске и српске. Она осећајност словенска, која даје оштри тип породичном и друштвеном животу словенском, а која се, на жалост, само у негативном смислу, оштро отискује и на јавном, државном животу, — тако је исказана у делима Гогољевим, да се, њих читајући, и Србин осећа у многом као код своје куће. Па како онда, да и српски писци, имајући пред собом дела великог свог руског брата, не покушају, да слично што створе и у својој књижевности?! Зар Игњатовићев Наранџић није српски Чичиков? Не гони ли их обојицу, и Наранџића, и Чичикова, исти циљ — да се обогате — на догађаје, колико смешне, толико и жалосне, који нам кроз смех натерују на очи, у исти мах, и сузу јадиковку, што је друштвени живот и српски, као и руски, дао прилике, да се таквим типовима мора признати реална подлога?...

Иван Василевић Гогољ—Јановски рођен је 1808. г. 19. марта у селу Сорочинци Полтавске Губерније од сиромашних племића. Већ ђаком у Безборотковој гимназији појави се као писац и глумац. Овом другом, драговољном занимању његову одговара и што, као двадесетогодишњи младић, дође у Петроград, почетком 1829., и покуша да буде примљен у позориште. Али како пронаде при првој појави на позорици, одлучи се, да отиде у иностранство. Ну због оскудице у новцу, дође само до Хамбурга. Пошто је опет у Петрограду проживео неко време и вапустно чиновничко место у министарству, на послетку доби марта 1831. заузимањем Плетњева, тадашњег инспектора Патриотског Института, за вишег учитеља у том заводу. Тада га Плетњев упозна са Делвигом и Пушкином, који се интересоваху за његове прве књижевне радове. За професора опште историје у петроградском универзитету добио је заузимањем Уварова 1834. На том месту оста само годину и по дана, ни мало се не прославио као предавач.¹⁾ За тим је отишао у туђину, задржавајући се највише у Италији, у Риму. „Његов (се) дух у Италији другом правцу приклоно, који је на пречац ишао против прве његове тежње. Еле Гогољ се да на свештену науку, походи свети гроб,

1) Има вадан прича о његовој збуњености и неспретности на катедри, као и о недовољној важности, поклањаној наставничком раду. Доказано је дотада, да су се већ његова ђаци морали тужити на то. Па ипак, кад је хтео, испалило му је предавање сјајно, вео што му је било прво и дошњаје она, на која се надао, да ће му моћи ови, којима се тужаху његови ученици.

етане се са руским писателјима преирирати о путу, који води вечном спасењу и у виду тестаментa обнародује неку врсту исповести о вери, у којој уједно опозове сва своја начела, која је оставио у пређашњим својим списима, и у које суморним, фаталистичким изрекама нико не би познао веселог и заједājuћег сачиниатеља *Идилских приповедака*, *Ревизора* или истинито генијалног појету *Мртвих душа*. Смрт је сваки раздор у њему и око њега расправила, и најразличитије странке хоће се над његовим гробом сагласити у томе, да *Николају Василевићу Гогољу с њим и правом припада једно од најодличнијих почасних места у аналима не само руске, него и европске књижевне повеснице*.²⁾ Вративши се у Русију, последње дане живота провео је у Москви, где је, душевно растројен, и умро, као што напред поменуемо 21. фебруара 1852...

У Српској Народној Библиотеци, под бројем 626. чува се његово оригинално писмо, које је као ђак у почетку IV. разреда гимназије писао својим родитељима, дакле од прилике у 13. до 14. години, биће с јесени 1821. или 1822.³⁾

У српском преводу⁴⁾ то писмо гласило би:

*„Премилу Родитељи,
Татице и Мамице,*

„Опростите ми што у првом мојем писму нисам могао опширно описати долазак мој овамо; узрок тому била је брзина, с каквом сам вам писао бојећи се да се не доцним. Ја сам сад преведен у четврти разред и хвала Богу учим се с великом марљивошћу; ну мене више свега узнемирава ваше ћутање, и не знам јесте ли примили оно писмо, које сам вам писао. Дошао вам је нови професор францускога језика, Ландражен. И ја сам се сада с великом марљивошћу предао овому језику. Ну саветујете ли ми да учим грчки језик, којег [језика] професор већ је дошао. [Сад]⁵⁾ хвала Богу здрав и весео [сам. По некад] нешто сам тужан што сам се растао [с вама, али] шта да се ради, а [послане ми] књиге дошле су првом поштом, исто тако [одмах за овим] пошаљте ми новаца, јер [иначе] нећу моћи платити пошту, [јер] ја сам и сада позајмио нешто новца за писмо, које сам вам послао, те вас с тога најповизвије молим да ми пошаљете те новце. — Остајем ваш најповизвији слуга и најпослушнији син

Николај Гогољ Јановски.“

„P s. А Ви, премила мамице, не заборавите послати ми колача, које сте ми обећали и још ако је могуће сомота⁶⁾ за то, што је тога нестало. Још Вас молим да ми јавите о здрављу вашем, као и мојих сестрица, бабе [старе мајке?] —“

1) Срб. Новине, 1852., стр. 241.

2) То писмо превео је Срп. Нар. Библиотеци у Београду 1900. г. Љубомир Н. Христић, сад краљ. срп. пуковник у пензији. Он га је добио још 1872., као кадет Петровског Кадетског Корпуса у Полтави, од својега школскога друга, Николаја Викога, Гогољева рођака по женској линији. Писано је на емаљој осмичи хартије за писма, на једном листу, а на две стране. Горњи десни угао му је откинут. По свем изгледа, да је имало два листа и да је, ма и са неколико врста, било продужено и на другом листу.

3) Због непредвиђених техничких невоља не можемо ово занимљиво писмо овде довести у верној снимци, којег ради стависмо Уредништву на расположење фотографски снимак тога писма. Тај снимак послали смо и у Русију, где треба. Не предвиђајући поменути невољу, сад не можемо овде довести ни веран препис руског оригинала тога писма. Али ни у овом преведеном овом писму не могу се предвидети подаци: о Гогољеву гимназијском школовању, о његову марљиву усешу туђих језика, нарочито француског, о споредном занимању (позоришном), о личним потребама и неким осећајима према родитељима и својима на дому. —

4) Под овом заградом овде и даље је оно, што се од прилике може замислити да је откинуто од овог писма.

5) По свој прилици ради тамошњег позоришта.

Гогољева главна снага је у поимању народнога живота и у хумористичном цртању стања Русије онога времена. Његов таленат има да покаже три ступња развитка. На првом су „Вечери у мајуру близу Ђикавке“ (2 св., Петрогр. 1832.), творевина неоспорног и ватреног, али младог, још не учвршћеног талента. Као описи малорускога живота све су оне од великог етнографског значаја. Други ступањ развитка обележава „Миргород“ (1834.), приповетке пуне поезије, које привлаче како снагом основне замисли, тако и дивним извођењем карактера. Међу њима прво место заузима „Тарас Буљба“ (истор. роман из малоруске историје 17. века). Трећи период његова песничког стварања почиње комедијом „Ревизор“, која износи на видик ограниченост и квареж рускога чиновништва, а завршује се „Мртвим душама“, сатирично-комичном сликом, која нам ванредном истинитошћу приказује груби материјалистични живот провинцијских стаповника, као и с тим у вези тесногрудост њихову.

Гогољ је много превођен и на српски, и то, колико смо могли ући у траг, још од 1850. г., а као што се види из библиографскога прегледа преведених његових дела, имамо понешто његово и два пут преведено, у старијем и млађем преводу, од разних преводилаца.

1. — **Страшна освета** [Страшная месьт] превео *Тимотије Илић* у „Српским Новинама“ 1850., и у „Забавама Српкињама“ 1865. од *Ђорђа Поповића*.

2. — **Тарас Буљба** [Тарас Бульба] историјска приповетка. Превео ју је прво *Никола Беговић* у хрватском листу „Невену“ 1855., а за тим је изашла у „Српским Новинама“ 1857., без потписа преводиоцева, и у истом листу за 1876. у преводу *Милована Ђ. Глишића*. Тај је превод одштампан и у засебној књизи исте године, накладам књижаре Велимира Валожина. Ову је приповетку и драматисао пок. *Ђуро Јанковић*. Први њен чин представљао је и у Српском Народ. Позоришту 21. фебруара ове г., о педесетогодишњици смрти Гогољеве. (Не треба сметнути с ума и да се у руском оригиналу налази ова приповетка у две редакције: у првој и другој по преради Гогољеве).

3. — **Ноћ у очи Божића** [Ночь передъ Рождествомъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Седмници“ 1858. и у „Забавама Српкињама“ 1864. од *истога* преводиоца.

4. — **Утопљеница** [Майская ночь], превео *Стојан Новаковић* у „Јавору“ за 1862. (по белешци, коју имамо, ову је приповетку превео и *Ђ. Рајковић* с немачког у једној години „Седмнице“, која нам није могла доћи до руку да ју проверимо).

5. — **Вије** [Вій], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1863. Та приповетка налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића у свесци 178.

6. — **Сорочински сајам** [Сорочинская ярмарка].

7. — **Вече у очи Иван-дана** [Вечеръ на кануиъ Ивани Купала].

8. — **Записници сишавшега с ума** [Записки сумасшедшаго].

9. — **Отари свет** [Старосвѣтскіе помѣшци].

10. — **Роб**.

11. — **Невски проспект** [Невскій проспектъ].

Приповетке под бројевима 6.—11., као и напред поменуће под бр. 1. и 3., налазе се у две књиге „Забаве Српкињама“ у Новом Саду 1864. и 1865. превео *Ђорђе Поповић*.

12. — **Како се свадно Иван Иванович са Ивановом Никифоровићем** [Повѣсть о томъ, какъ посорился

Иванъ Ивановичъ съ Ивановомъ Никифоровичемъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1866. а налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића, св. 46.

13. — **Портрет** [Портретъ], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1866.

14. — **Нос**, приповетка, превео *Мита Ракић* у „Вили“ 1867.

15. — **Изгубљено писмо** [Пропавшая грамота], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867. и у „Бранкову Колу“ 1898. превео *Дим*.

16. — **Каруце**, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867., а иста приповетка налази се преведена и у „Личанину“, листу, који је излазио у Госпину 1886.

17. — **Ђаволска посла** [Заколдованное мѣсто], приповетка, превео *Лаза К. Лазаревић* у „Матици“ 1870.

18. — **Иван Феодоровић Шпоњка и његова тетка** [Иванъ Феодоровичъ Шпоњка и его тетушка], превео *Милован Ђ. Глишић* у подлиску „Јединства“ за 1870.

19. — **Званичников шињел**, приповетка, превео *Љубомир Миљковић* у „Младој Србадији“ за 1871.

20. — **Чичиковљеви догађаји или Мртве душе**, роман, превели *Љубомир Миљковић* и *Милован Ђ. Глишић* део I и II у 3 св. у „Забавној Библиотеци“ 1872.

21. — **Ревизор**, политично-друштвена комедија у пет чина, превео *Живојин Јовић*. Овај превод остао је у рукопису, а по њему се представљао тај комад у Српском Народном Позоришту први пут 1. фебруара 1870., и одржава се до данас у репертоару. Тај комад превео је и штампан и *Петра Тодоровић* у својој „Стражи“, а за тим је и одштампан у засебној књизи у „Малој Библиотеци“ у Н. Саду 1880.

22. — **Женидба**, шаљива игра у три чина, превео *Станоје Пешић*, у рукопису, представљано први пут у Српском Народном Позоришту 12. октобра 1872.

Као што се види из предњег библиографског прегледа у највише разних преведених приповедака Гогољевих сусрећемо се с именом Ђорђа Поповића, негдашњег заслужног уредника „Данице“. Његов језик у велике носи обележја Вукове реформе, а не може се превидети ни тежња му, да подражава Гогољу и у том, што ће пустити да јунаци његових приповедака говоре *покрајинским народним говором* (речима и фразама) војвођанских Срба. У овом је тако далеко ишао, да је приповеци „Ноћ у очи Божића“ ове речи, упућене царици Катарини II., метнуо у уста једном Запорошцу: „— Смилуј се, мамо! Чим те је расрдио твој народ?“ (стр. 135. у „З. Сри.“ 1864.). Преводи Глишићеви и осталих преводилаца шездесетих, седамдесетих итд. година, нарочито оних из Србије, одликују се чистотом и правилношћу књижевног и народног језика, са мање боје, али не са свим и без ње, покрајинског говора. У слободи превођења, далеко је отишао *Петра Тодоровић*, идући у бој својим преводом „Ревизора“ против бирократизма у Србији, а у корист радикализма. Та тенденција Тодоровићева нарочито се јасно види на месту, где изиграном и исмејаном „Начеонику“ меће у уста овај узвик: „Ух, шкрабала, кречинера, радикали!“ („Ревизор“, стр. 139.).

(српшњак св)

Момчило Иванић

1) Ово ми истичемо.

одио се у Вацу 23. септембра 1829. год. од родитеља сиромашних. Како су му родитељи били родом из Сент-Андреје, и како је и сам ту детињство провео, то су многи држали да је рођен у Сент-Андреји, а и сам се сматрао за Сент-Андрејца, јер су му се родитељи само привремено бавили у Вацу, онда кад је он рођен.

Основну школу свршио је у Сент-Андрији а гимназију у Вацу у гимназији калуђера Пијариста. После свршених 6 разреда гимназије, прешао је у Пешту на „философију“ (која се тада учила 2 године, па са философије шло се на права или медицину). Њу је свршио 1847/48 г.

Године 1848/49 биле су школе затворене због мађарске револуције. Покојни Крстић, учествујући и сам у том покрету, провео је то време у Карловцима, Новом Бечеју, Бечкерек у Земуну, у прва три места као званичник српске војводине а у Земуну пишући по разним новинама. Кад је дознао да су предавања поново отпочела, отишао је год. 1849. у Пешту и уписао се у правни факултет Пештанског универзитета. Права је свршио год. 1853/54. У времену док је учио права, положио је докторат философије 1851. год.

Државни пенит из правних наука положио је 1853. г. (Јер по тадашњим законима, сваки правник, ако је хтео да добије државно звање, био је дужан да положи државни пенит; а ко је хтео да буде адвокат, морао је да положи докторат права. Доктори права нису морали полагати државни пенит, а имали су права на државно звање).

Докторат права полагао је као професор у гимназији и лицеју и добио докторску диплому год. 1854. За све време школовања у Пешт. универзитету, био је питомца Текелијина завода.

12. марта 1853. год. изабран је за суплента професорског Новосадске гимназије и предавао је Земљопис и Општу Историју.

1. октобра 1853. г. прешао је у Србију, јер је тад био и изабран и постављен за контрактуалног професора у лицеју а за науке Енциклопедију Права и Историју Законознања, а у том је звању утврђен за сталног професора 7. новембра 1855. год., када је месец дана пре тога ступио у српско држављанство.

У том звању остао је до год. 1862. када је био постављен, без свога захтевања, за начелника у министарству унутрашњих дела. У том звању остао је до 1865. г. а тад је био постављен за члана у Касационом Суду, а 1875. и за председника Касационог Суда. 19. година провео је у Касационом Суду, као члан и као председник, а год. 1884. постављен је за члана Државног Савета и год. 1894. и за потпредседника Државног Савета и као такав, навршивши преко 40. год. непрекидне државне службе, стављен је у пензију 5. маја 1894. год. када је обустављен устав од 1888. год.

Мимо своје редовне службе пок. Др. Никола Крстић, отправљао је и многе друге послове. Тако: од 1854. г. био је члан школеке комисије, и ту је остао као члан и деловођ, за време док је год ова комисија била, до 1875. г.

Заступао је неко време у Вел. Школи професора Римског и Криминалног Права. А други пут, опет, заступао

је неко време катедру Римског Права и Казненог Законика и Поступка, кад је ова била упражњена премештајем професора. Као хонорарни професор заступао је у Вел. Школи од године 1871/2 и 1872/3 катедру Грађанског Законика, Грађанског Судског Поступка и Специјалног Поступка.

Од 1863.—1874. г. био је члан правничког одбора. Био је више година члан па и председник дисциплинарног суда. Тако исто у више пута био је члан и председник инвалидског суда. У год. 1861. био је члан у комисији одређеној да прегледа пројекат закона о штампи; а 1874. у комисији састављеној да прегледа пројекат закона о пороти. Год. 1880.—81. био је председник у комисији која је израдила пројекат закона о судијама и о зборовима. Био је председник Коларчеве Задужбине, од кад је ова постала па све до смрти.

Бивао је и кнежев посланик на скупштини 1873., 74., и 75. г. Год. 1888. био је члан уставотворног одбора. Како у скупштини, тако и у радњи тих одбора и комисија имао је знатна удела.

Кад је пок. Краљ Милан одступио, његовим указом постављен је био за староца Краљеве цивилсте, где је се као и у свима пословима одликовао највећом марљивошћу и савесношћу.

Осим ових послова пок. Др. Крстићу повераване су и разне мисије:

Год. 1861. ишао је у Пешту да преговара са знатнијим мађарским патриотама о Србима у Угарској и о њиховим политичко-правним односима. Преговоре је имао са Деаком, бароном Етвешом, грофом Андрашијем, грофом Телекијем, владиком и историчаром Хорватом и другима. У Пешти је тада био државни сабор угарски. О својим преговорима слао је тачне извештаје тадашњем отправнику спољних послова Филипу Христићу. Ови су се извештаји дуго чували у тајној архиви тога министарства, али је доцније дознао, да их је отуд нестало.

Год. 1865. послат је био у Париз, да поред извесне тајне мисије преговара и о установљењу банке у Србији са туђим капиталима.

Год. 1866. послат је био у Пешту, где се тада бавио владика Штросмајер, да с њиме преговара о уређењу црквених одношаја српских држављана римске вере.

Књижевни свој рад отпочео је у својој 19. години, још 1848. год. Као што се зна та је година била година народног покрета у Угарској. Овај покрет потпомогале су „Срп. Новине“ у којима је пок. Др. Крстић штампао своје дописе. Такође је слао своје патриотске дописе и у новине „Напредак“, које је уређивао Данило Медаковић, а тако исто и у „Словенски Југ“ и „Југословенске Новине“. Био је сарадник а поготову и главни уредник „Позорника“, органа патријарха Рајачића, све до октобра 1849. год.

Доцније као слушалац правних наука наставио је из Пеште шаљати својих дописа како у „Срп. Новине“ тако и у „Српски Дневник“ који је у Новом Саду уређивао Данило Медаковић, а писао је и у „Војвођанки“ коју је у Земуну уређивао Данилов брат Милорад Медаковић.

Дошавши у Београд, наставио је пок. Д-р. Крстић журналистичку радњу пишући за новине разне чланке. У овај рад долазе многе и повеће расправе о разним предметима политичке и правне природе, а особито разматрања и тумачења разних прописа из Грађанског Законика, Грађанског и Кривичног Поступка. Од свих тих многих рас-

права, неке су биле оштампане као брошуре. Слао је дописе и у мађарске новине а и у бечки „Fremdenblatt“ обавештавајући туђинску публику о догађајима у Србији.

Год. 1885. штампала је Матица Српска прву књигу Маћејевске *Историје Словенског Права*, коју је пок. Крстић превео и пропратио многим примедбама које се тичу старог српског права.

На расписан конкурс Матице Српске, којим је позвала књижевнике да напишу *Историју Српског Народа*, досуђена је награда делу Дра Крстића; оцењивачи били су Др. Јанко Шафарик и Др. Данило Медаковић.

Од ове *Историје Српског Народа* штампане су само два свеска, други се свезак завршује владавином Краља Милутина. И за трећи свезак имао је рукопис спремљен за штампу а обухватао је владавину Дечанског, Душана и цара Уроша.

Из ове историје Крстић је направно извод а под насловом „Историја Српског Народа“. Ова је историја служила више од 20 година као уџбеник у гимназијама.

А тако исто и за основне школе удесио је „*Историју Српског Народа*“ која је такође кроз дуги низ година употребљавана као уџбеник.

Такође је написао и Земљопис као уџбеник за гимназије. У Новом Саду штампани су његови *Обрасци из Оштре Историје*.

Да напоменемо још и ово: у год. 1851. или 52., док је учио у Пешти правне науке, по поруци „Друштва Српске Словесности“ он је преписао у Францисканском манастиру у Будиму Катанчићево дело „*Memoria Singiduni*“ и по том је препису директор гимназије Лука Павловић превео то дело на српски и ово је штампано у Глашнику Друштва Српске Словесности.

Пок. Др. Крстић био је члан „Друштва Српске Словесности, доцније Српског Ученог Друштва, а тако исто био је и члан Матице Српске.

Пок. Др. Крстић уживао је благовољење владалаца, под којима је служио српску државу, и био је одликован свима српским орденима.

У приватном животу био је као човек светла карактера; претерано скроман, савестан, праведљив, до ситница уредан; спрема сиротиње био је милостив. Живећи скромно и не расипајући, стекао је леп иметак. Он је својим тестаментом од 17. јуна 1900. год., поставио за наследника своје имовине Краљ. Срп. Академију Наука а поред тог оставио је легате и многим просветним и добротворним заводима: 1. Карловачкој Гимназији у Срему једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 2. Новосадекој Гимназији у којој је био професор 1853. једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 3. Српској православној школи у Сент-Андреји једну обвезницу Српске Државе од 1000 динара у злату. 4. Фонду сиротних великошколаца 1500 динара. 5. Општини Београдској да подели сиротињи 500 дин. 6. Женском Друштву за његове циљеве 500 дин. 7. Женском Друштву за дом сиротних старица 500 дин. 8. Женском Друштву за бачку триезу 500 д. 9. Друштву Стевана Дечанског 500 д. 10. Дому сиротне и напуштене деце 500 дин. 11. Књижевној Задрузи, под условом да Задруга шаље своја издања бесплатно у Сент-Андреју, 300 дин. 12. Најстаријем Београдском Певачком Друштву 200 дин. 13. Матици Српској у Новом Саду 500 дин. 14. Пољопривредном Друштву у Београду 500 дин.

Пок. Др. Н. Крстић био је жељен, имао је образовању и одану супругу. Како је свог века био врло слабог здравља, имао је у својој жени правог анђела чувара. Боловање и смрт његове добре супруге загрчали су му последње дане његова живота. Све време, које проживе после њене смрти (14 месеца), провео је већином сређујући своје приватне и имовне ствари.

Умро је у Шапцу 11. јануара 1902. г. где је био отишао, да у кругу омиљених му породица његових напанаца проведе Божићне празнике.

Тело његово пренето је у Београд и сахрањено 13. јануара ове године.

П. Ф.

Петроград, фебруара 1902. год.

Искра бачена с жртвеника богињина у пепео савремености као да се не гаси, него се још већма развија, а светлацање као да прелази у јасан и јарки пламен. Први импулс који даде Московско Уметничко Позориште не оста без рефлекса. Док се позоришта до душе с тешким трудом ослобођавају од рутине и шаблона и не могу сасвим да се сложе с новим вејањем у области драме, докле се јављају нови аутори као верни следоваци Чехова. И публика није према њима равнодушна. Огроман успех драме С. Најђенова „Деца Ваљушина“, даване у позоришту Литерарно Уметничког Друштва, доказује очигледно расположење саме публике, промене у њеним укусима и симпатијама. О овој драми, као вајинтереснијој новини за последње време, ја ћу говорити и изнети њен сажетак.

Веома ћете се преварити ако очекујете у њој нешто необично, шаблонске заплете, које искусни драматург вешто развезује, или кад је и он немоћан, онда се јавља у помоћ казуализам, какав деus ex machina, или најзад само Провиђење које шаље Судбу да разреши замршена човечја питања.

Пред вашим се очима разврће калејдоскоп карактерних слика из живота најобичније породице, на чијем је челу стари Александар Јегоровић — Ваљушин (Михајлов), трговац и члан варошке управе. Како је сваки покрет, свака реч слободна и природна, без театралности, без подигнутих, интониованих резонавања! А то потреса, изазива сузу, утиче силније, него дрхтави монолог најодличнијег глумца, изговорен по свима правилима уметности. Монологи, дијалози, најзад цео ансамбл тако су прости, њих говоре обични људи, с нама једнаки, — њих говоримо ми. Прва сцена, кад се подигне завеса, франтира вас својом реалишћу. Тек што су пропевали последњи петли и појавио се први зорни зрак, размажено мајчино дете гимназиста Аљона (Глаголин) враћа се кући с думовања, и служавка Авдоћа отвора му кришом врата, по отац, коме се баш тога јутра нешто не спаваше, затече у предсобљу свог красног сива и ту наступи сцена тако природна и јасна, како би урадио сваки отац на место Ваљушина.

Породица старог Ваљушина доста је велика. Осим њега и старице му Арише Ивановне, оличене доброте и нежне материнске љубави, којој су деца центар свију помисли, свију жеља, ту су и њихова деца: самовољни Константин (Хворостов), помоћник очев у радњи, распуштени гимназист Аљона (Глаголин), за тим удате кћери Клавдија и Лудмила и пицарице Ања и Каћа. Ту је најзад и Јелена, далека рођака Ваљушина. Фактички домаћин куће као да није стари Ваљушин, чије се име бар привидно боје, већ напрасити Константин. И на први легитимични поглед изгледа да у тој кући није све као што треба, као да некакав фатализам управља њоме, да је пред нама најзад скуп болесних људи. Но у самој ствари није тако. И напраситост и важност Константина и распуштеност Аљоне, најзад и миопорни тон радња у нијеси, све је то нормално и обично. И у самом затвореном и оштром карактеру старог, никад

не насмејаног ни веселог Вањушина, кога дави нека бољка, ја не видим ништа анормално. Ако и има анормалности, она није оргавска, којој требају медикаменти, већ последница извесних домаћих услова. Срце старчево црна се видећи како у кући не иде као што би он желео. Непрестане сплетке и свађе њега још више раздражавају. Несрећа за несрећом руше се на његову седу главу и она слабачка подлеже под тешким ударцима. Први је удар за старца — повратак Лудмиле, која утече од свога пијаног мужа Красавина, повереника једне богате трговачке куће. Други удар беше за ручком. Сви су већ били за столом, само љубимца мајчина, Аљоше, нема; његово је место поред мајке празно; он долази с књигама и пење се по степеницама, по тек што је учинио неколико корака он се зауставља и у очајању узвикује: „Оче, мене су истерали из гимназије“. Сцена силна, дирљива. Старца као да је гром поразео; он с ужасом одскочи од свог места и гађа Аљошу кашником — настаје сцена тако проста и појмљива. Озго долећу узвици Аљошини: „Оставите! Ја не допуштам! Ја не допуштам!“ Пису се тиме завршила и све беде за старца. Као да је судбина хтела да пошаље старцу још једно искушење, па да му сломије и последњу наду којом је несрећник живео...

Кроз црвене на прозорима пробијају се топли сунчани зраци. Недеља... Светао, леп дан... Из далека се доносе звуци звона... Вањушин, приглашен, очешљан и обучен у ново одело враћа се из цркве. Он се исповедио и причестио и као да се лакше осећа, као да му се скинуо неки терет с душе — он је добар, нежан. Његовим расположењем користе се и доводе Аљошу да моли оца за опроштај и отац остаје са сином на само. Настаје једна од најлепших, најдубљих и најдирљивијих сцена. Син моли за опроштај, а отац му благо вели да седне, да говори отворено, не као оцу, већ као своје другу, да објасни своје поступке и шта мисли сада да предузме. Аљоша, испочетка бојажљив и смућен, разврће постепено пред оцем сву своју душу; он у узбуђености говори све што је у њој отворено и искрено: „Сви ме сматрају да сам пропао, да ни за шта нисам. Зар ако су ме истерали из гимназије, нисам ја човек? Нигде не смем да се појавим, сажаљевају, читају лекције, даве, угњетавају, огорчавају догле, да си готов често пута да учиниш ма што дреко, оноро. Ја ћу вас само молити да ми допустите да одем одавде. У Петрограду ћу положити испит зрелости и живећу од кондиција. Дајте ми за прво време новаца, и ја вас пећу више ничим узнемиравати“. Кад га отац пита за што не остане код куће да се спрема, он одговара да је код куће немогуће, да се ту слободно ни дисати не може. И бедни старац дотле долази да од тог распуштеног дерана, како је досада о њему мислио, тражи савета, да му он својим младим умом објасни откудa све то, сав тај перед, та тешка атмосфера у кући, и шта му остаје да ради?... Ту се сцена прекида свађом Константина и Шчоткина, мужа. Константин се буну подним сплеткама Шчоткина, који је смео да посумња у искрене односије Константинове према Јелени. Но кад Аљоша добацује Константинову грозне речи: „А ако ја кажем: ти лажеш! А шта значе њене сузе? Ја сваке ноћи чујем за дуваром како она плаче, враћајући се горе од тебе у три, четири сата...“ — тешко је описати утисак који су те речи произвеле на све присутне. Стари Вањушин спушта се на столицу, дуго ћути не налазећи речи и почиње да јеца као дете. Тиме је

био прекинут и последњи ковац који га је везивао с домом. Сви су му били туђи, међу њима и осталима зијала је пропаст. Он сам осећао се сувишним, непотребним. На коме сада да се обрати, ко ће утешити бедног старца, ко ће други него Аљоша! И он прилази оцу и умирује га, говорећи му горку истину, дрешећи Гордијев чвор, излив сву своју душу с детињском искреношћу и одушевљењем.

Аљоша: Ви сте урадили све што је по Вашем уверењу било нама потребно. Трудили сте се, радили за нас, хранили, одевали, учили...

Вањушин: Па откудa такви изађоште?

А.: Озго! Ето у томе и јесте сва ствар, оче, што смо ми живели горе, а Ви доле. Доле сте Ви радили, трудили се, да бисмо ми горе живели мирно... и ми смо живели, живели како је ко хтео. (Вањушин престаје да плаче и нажљиво слуша сина, манући главом).

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте знали да се ми печему учимо, да нешто читамо, да негде бивамо, но како ми све то примамо, где бивамо, Ви то нисте знали. Још као деца ми смо по крововима јурили и често као одрасли то исто чинили. Нас су развраћале дацње и собарице, ми смо сами себе развраћали, старији млађе. Све се то горе радило и Ви нисте ништа знали.

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте нас рађали и отпраљали горе. Ретко смо се спуштали доле к Вама, ако нам се није јело и пило; а Ви сте се пели к нама само онда, када сте налазили за потребно да нас изгрдите и истучете! И ето, ми смо одрасли, сншли одозго већ читави људи, са својим укусима, жељама и потребама и Ви нас не познајете! Ви питате откудa смо ми такви? Како Вам је морало бити тешко! (Оштре се рукама о наслоњачу на којој седи Вањушин и плаче). (Вањушин га љуби у главу).

А.: Ви ме љубите? А то је први очев пољубак! Оче! (Пада пред њим на колена и љуби руку).

В.: Иди... куда хоћеш, иди, номагаћу (притисне га на груди). Чедо моје!

Да су осећаји из камена истесани и он би разнекшао, и око би сузу исплакало, гледајући ту бурну сцену, тај ватромет драматске силе. Аљошине речи није изговорила никога ни дресура, већ онај момент екзалтације и живчаног врџа, које се зове одушевљење. Нека је хвала младом и даровитом глумцу Глаголину, што ми изазва искрену сузу.

И тако последња утеха старчева, Аљоша, оде. Он живи у Петрограду и марљиво испуњује задану реч. Тек што је и писмо дошло од њега и Вањушин га даје Аљи да прочита. Аљоша у писму захваљује родитељима за њихову помоћ, говори о свом учењу и завршује писмо речима: да је задовољан и срећан, како само човек може да буде срећан, јер је слобода прва и најглавнија погодба... Вањушин, који је дотле расејано слушао писмо и био задубљен у своје мисли, као да се пробуди. Он устаје и тражи капу и капут. На питање куда иде, вели да купи медаљон Константиновој невести. Његова узбуђеност буди страх и ништа добро не обећава. И заиста, кад су после кратког времена били сви на окупу и сва породица и генералица Кукарникова са својом кћери и невестом Константиновом Ином, и очекивали само старца, њега унесе на рукама неколико људи. Убио се јадник... Да ли је томе узрок било писмо Аљошино, из кога виде да је он задовољан својим новим

МАРИЈА ГОРБЕНКО-ДОБИНА

животом, јер је само требала искрица среће и задовољства да капе у море несрећа и беда, па да слабо старачко срце пренукине од радости, или је можда, сматрајући себе за сувишног у тој кући, осетио да је дошло време прекинути све, — ја не знам, тек Вањушци сврши а с њиме и драма. Она је одиграна живо, истинито, тако да се и нека споредна лица нису јављала епизодично, већ су, напротив, допуњавала и донекле објашњавала главну идеју, која се дотиче тако важног друштвеног питања као што је штетна педагошка метода руског домаћег васпитања. Позориште Литерарио-Уметничког Друштва наградило је драму и ова се с огромним успехом даје не само у Петрограду него и у Москви и др. местима. Није ни чудо: такве савремене, реално-тенденцијозне драме и морају имати успеха.

Вој. Ст. Поповић

† **Никола Крстић.** — О животу и раду овог честитог и заслужног српског радника види засебан чланак у овом броју. —

Пролеће (сликао Карло Хоф). — Пролеће је наступио. Сунце већ топлије греје, па буди живот. Ено, дрвета се већ окитила цветом — пролеће га намамило; а шта је пролеће довело овим двома душама — нека слика каже.

Споменик на Чегру Стевану Синђелићу. — Када је 1878. г. српска војска победнички у Ниш ушла, између првих шпаредаба нове администрације, била је и наредба кнеза Милана Обреновића: да се подигне споменик на Чегру Стевану Синђелићу и његовој храброј војсци. Сliku тог споменика доносимо у овом броју, како је снимљена још 1878. год. Од оног доба споменик је доста орозуо, али га Нишки грађани баш ових дана оправљају, жељни да израз српске захвалности и осећања поново освеже. Хвала им.

По саонику (сликао Вјеруш-Коваљски). — Стегао мраз па снег све пршти. Добра упрега, глатке саонице, срчана саоничарка — па је млива пустити се преко белог покривача смелим трком.

Литографски камен у Струганику. — „Пуна земља сувога злата, само нема ко да га скупа“, казао је једном приликом неки стручњак, туђин, путујући по Србији. — И донста је тако.

Од среске куће у Мионици, округа Ваљевског, по добром и веома занимљивом путу, право на југ, после једног

сахата возње (9 километара) стиже се Мишовића мезани на Ловки у селу Струганику. Ту је у непосредној околини и овај обилати мајдан литографског камена на *Пијеровом бру* — који и по квалитету а и по неисцрпљености својој спада у ред најбољих и најбогатијих мајдана ове врсте познатих у Јевропи.

Изгледа мало чудновато, шта смета експлоатисању овог богатог мајдана од кога би држава могла имати велике користи.

У непосредној околини мајдан је *тоцила* и *воденачког камена*, а мало подаље и мајдан *олова*.

Наласећи се на најкраћој вези Београда са Чачком, Пожегом и Ужицом, а на размеђи реке Рибнице и Кољанице са јединственим и необично лепим погледом ка Маљену, Медведнику, Повљену и Јабланику и ово место са целокупном својом планинском околином долази у ред најинтересантијих крајева западног дела Краљевине.

Љубитељи лепих предела и позивања своје отаџбине, нашли би у овоме кршном крају доста насладе у природним лепотама.

Српче из Шибеника (сликао Манес). — Лепота српских крајева и српског тива привлачила је и привлачи још вада пажњу великих сликара. Манес, славни чешки сликар, на путу по српским крајевима сачувао је многу и многу лепоту српске земље и људи. Такво је и ово лено Српче из Шибеника.

Тајна вечера (сликао Леонардо да Винчи). — Доводећи овај генијални производ великог италијанског мајстора, не можемо за сада опширније писати о његовој *Тајној вечери*, али ћемо згодном приликом опширније проговорити и о сликару и његову раду. У осталом, слика ова сама собом највише и најбоље говори.

У Нишкој тврђави (1878. г.) — Како је изгледала унутрашњост Нишке тврђаве казује наша слика која је потпуна супротност данашњој тврђави. Доводемо је као израз негдашњих прилика, као слику турскога господства. Колико данашње прилике у ослобођеним крајевима говоре у прилог српској спремнојности за препорођај стања које је под Турцима — није потребно ни спомињати: успоређивање *ондашњег* и *данашњег* најбољи је доказ.

Н. В. Гогољ. — Види чланак у овом броју.

Марија Горљанско-Дољина. Ова славна руска певачица, солисткиња Њ. И. В. Цара Николе II. приређује 30. о. м. концерт у Народ. Позоришту. О концерту ћемо доцније опширније проговорити.

Х Р О Н И К А

Новије употребе Рентгенових зракова.*)

Зраци што их је пре шест година открио физичар Рентген, налазе све јачу примену у свима гранама човечјега

*) По Е. Ђадову, в. Месечни прилог *Ниво* Бр. 2, од 1902. г. стр. 335.

знања и умења. Нарочито је пак значајна и корисна примена ових зракова у лекарској вештини, у којој Рентгенација осваја видно место како при стављању дијагнозе, тако и при лечењу извесних болести, као лековито средство. Употреба Рентгенових х-зракова у медицини оснива се на њиховој особини да могу кроз прокинути кроз тело човече, а да га не повреду, да могу да осветле унутарњу садржину његову, да изнесу на видик тајне живота његових унутарњих органа. И донста, слика што је Рентгенови зраци дају од човечјег тела на нарочитом штиту, мора свакога да испуни дивљењем према овом новом проналаску! Пред вама живо удара дрхтаво срце, час стежући се, час

ширећи се; бије велика срчана жила — аорта — примајући од срца азелу крв, да би је разносила по свему телу; дишу плућа, неуморно прерађујући угасну крв, да би је оспособила за даљи рад; лагано се диже и спушта пречуга између грудног коша и трбушне дупље, помажући и срцу и плућима; извијају се змијолика црева, вршећи тајанствену радњу варења. Од куда Рентгеновим зрацима та чудовата моћ продирања? Вероватно отуда, што су њихови дељићи тако ситни, да могу слободно пролазити и кроз међпросторе што раздвајају молекуле, из којих су састављена сва тела у природи. Према најновијим истраживањима научним, Рентгенови су зраци управо таласаста кретања најситнијих дељића материје. Ови су дељићи тако ванредно ситни да су, по рачуну физичара, милион пута мањи и од самих молекула, који су онет тако ситни, да их не можемо никако видети. Рачуно је нађено, да је дужина таласа, по којима се тамо амо колебају дељићи Рентгенових зракова, 15 милионитих делова од милиметра — размак који не можемо себи ни представити.

Све већа примена Рентгенових зракова у лекаретву има се приписати све то јачој развијености технике Рентгенизације, која је у последње време достигла веома висок степен савршенства. Докле су пре неколико година могли на штиту нештитвати само руку, ногу, врат, дотле је данас успела техника да осветли на штиту целог човека, ма колико он био висок и развијен. Пре неколико година требало је 15—20 минута да би се зготовио снимак ноге; данас се пак може извршити добар снимак груди одраслог човека само за неколико секунда. Рентгенизација врши се данас у два правца, т. ј. као Рентгеноскопија, при чему се предмети посматрају на особитом штиту, на којем се појављује унутарњи склос нештитваног објекта у жутињаво-зеленастом осветљењу, и као Рентгенографија, т. ј. испитивани предмет репродукује се на плочици осетљивој према светлости. Оба ова метода Рентгенизације веома су усавршени у најновије време.

Рентгенови зраци, пробијајући непровидну оболу човечијег тела, постали су важни помагачи лекарима при постављању дијагнозе у неким тежим случајевима унутрашњих оболевања, при којима спољашњи симптоми не могу дати лекару са свим јасну представу о карактеру болести. Као најочитији пример болести, у којој се са успехом примењује Рентгенизација, служи аневризма велике срчане жиле (аорте). Аневризма је врло тешка болест, која се у том састоји, што се дувари великога била стављују и растежу под притиском крви што бије из срца. Утапцање дуварова била може да иде тако далеко, да се крвна жила провали и испусти крв, услед чега наступа унутрашњи излив крви и неминувна смрт. Аневризма се мучно лечи, кад је болест јако напредовала; ну докле је још у првим почетцима својим, она се може лакше савладати. На жалост, прве фазе ове болести наступају посве неprimетно, не јављају се никаквим знацима. Ту је помоћ Рентгеноскопије очита; усавршеним данашњим Рентгеновским прибором могу се распознавати и тако нежни органи као што су крвни судови, да ли су исправни или не. Како се аневризма јавља већином у познијим годинама, то је за препоруку да се људи после 40. своје године испитају Рентгеновим зрацима, да би се уверили о стању својих унутрашњих органа. Важне услуге учинила је Рентгенизација и за распознавање неких болести у грудноме кошу, у трбушној дупљи, такође при запаљењима грудне марамице, у болестима плућа, при развијању рака и других онаких израштаја (прораста, новораста). Ради тачније дијагнозе неких унутарњих болести морао је лекар кадшто да узме нож у помоћ, да отвори утробу (т. зв. „пробна лапоратомија“); данас су познати многи случајеви, у којима је ризична лапоратомија замењена са свим пеним фотографисањем утробе, помоћу Рентгенових зракова. Што се пак тиче тражења страних предмета у телу, као куршума, новца, игала, ту је Рентгенизација тако далеко дотерала, да може пронаћи у телу и трошке које имају мање од милиметра у пречнику.

Рентгенови зраци стекли су у лекаретву велики значај не само као дијагностичко средство, него и као важан чинилац у лечењу болести. Утичући силно на живо ткање, они су постали моћан биолошки фактор. Последња збор

дерматолога у Бреслави признао је јавно х—зрацима велики значај у лечењу кожных болести. Тако су за кратко време постигнути сјајни успеси при лечењу неких запаљења коже, т. зв. ексема, нарочито хроничних облика ове болести. За дивно је чудо, да Рентгенови зраци лече и две супротне болести, као што су љелавост и превелика косматост. У једном случају Рентгенови зраци уништавају длаке, а у другом их изазивају на живот. Занимљив је овај пример. У једног љелавог господина покривена је половина главе металним листићем, који није пропуштао х—зраке, докле је друга половина љеле остављена непокривена. После неколико седења пред Рентгеновим апаратом показало се, да су се на непокривеном делу главе појавиле младе длачице, које су за тим све већа расле, докле покривени део немајаше ни трага од промене. Косматост или маљавост, као болест, састоји се у томе, што неки делови тела, који обично нису покривени длакама, обрасту у њима. Тако се н. пр. показују кадшто у музејима жене са брадом и брковима. Или се лице у људи покрије тако густом длаком, да изгуби лик човечији. Ово су истини крајности ове болести, која се иначе јавља у блажим облицима, т. ј. појављују се само густе, дуге длаке на неким деловима коже. До сада су лечили ове болести чунањем длака и прижицањем њихова корена помоћу електричне игле, што је и дуго трајало и било веома мучно. Сада је замењен онај варварски начин лечења Рентгенизацијом, која је и брза и не причињава болове. Довољно је да болесник одседи неколико пута пред Рентгеновим прибором, и све ће длаке поспадати са делова тела, који се изложе Рентгенизацији. Различит утицај Рентгенових зракова на кожу тумачи се разном јачином дејства њихова. У једном случају они буде живот (при љелавости), у другом га парализу (при маљавости). То је слична појава као код алкохола: у мањим количинама он узбуђује живчани систем, у већим дозама га парализује. Тако исто слаба електрична струја утиче на живце узбуђиво, а моћна их струја парализује. Занимљиви су и најновији резултати лечења губе и кожног рака Рентгеновим зрацима. Губа или проказа није ништа друго до туберкулоза кожна, која се јавља у облику чворова и осутика по кожи. Недавно је давски научник Финзен завео лечење ове онаке болести светлосћу, чији су хемијски зраци нарочито лековити. Ну Финзенова метода има прилично недостатака, стога су лекари окушали и Рентгенове зраке који по својим физичким особинама стоје близу хемијских зракова. Добивени резултати премашили су свако очекивање. Лечење губе Рентгеновим зрацима не само што је много брже, него је и много темелније, пошто Финзенови електрични зраци утичу само на површину коже, докле Рентгенови зраци продиру дубоко у све слојеве болесне коже. И при лечењу кожног рака, који се иначе хируршком операцијом уклања, Рентгенови зраци ослојили су себи видно место.

Рентгеновим зрацима користила се не само практична, него и теориска медицина. Њиховом помоћи обогатиле су се многим цењеним подацима и анатомија и физиологија. До Рентгенова открића анатомија је црпела потребни јој материјал из расечања човечијих трупова. Данас то није увек потребно, пошто се много што шта може сазнати и на живу телу, као н. пр. неправилности костура, распоред унутарњих органа и т. д. Физиологија је тек помоћу Рентгенових зракова добила јасне представе о многим радњама у телу човечију, као н. пр. како се стеже срце, како дишу плућа, како се гiba пречуга и т. д.

Кад се има у виду велики значај Рентгенова открића, његове разноврсне примене у науци и животу, онда је посве оправдано што је скромном Вирцбуршком професору досуђена једна од награда Нобелових, тог великог добротвора рода људског.

П. М. М.

Да живи живот! драма у пет чинова од Хермана Судермана. — У прилично штурој овогодишњој зимској сезони, пажљиво обзирајући се по столу драмске књижевности, са извесном занетошћу и неким добрим расположењем још у напред, очекивало се последње дело Судерманово, његова најновија драма „Да живи живот!“

Патетични наслов који звони као радосни усклик славног увенчаног победитеља, као смело изазивање и упорни пркос судбини, као последњи поздрав човека са самртна одра — „Да живи живот!“ Очекивање већ и по самом томе потпуно на своме месту, а осим тога још: писац је његов познати човек са тако уморним цртама лица! Али, на жалост, очекивање се види преварено, надање и добро расположење губе се а доброј позоришној публици припремљено је једино разочарање више. Дело пролази поред очију гледалаца као сенка каква, као слика снова; са особама које лице показују, али ни најмање не уводећи нас у дубину осећања, радње, делања. Дело које и сувише говори о животу, а само га нема, мртва радња која не изазива нашег саучешћа.

Дубоко постављени конфликт, тешки и замршени проблем о праву страсти, о праву једне индивидуе која пошто по то хоће да прекрши правила најобичније конвенционалности, — довољни су већ сами по себи да изазову наше интересовање, да покрену нашу пажњу. Али за тренут само. Од оног момента где писцу ваља назити на сву озбиљност постављеног проблема; где целом делању ваља дати специфичну боју; где у радњу ваља унети душу, дати јој живота и снаге, — он се лажа романтизма, остављајући све вољи случаја, да с помоћу ње нађе решења своје задатку, онако исто као што би то учинио рђави писац романтичних француских и немачких романа. Збиља самога предмета поремећена је, лица су остала мртва по својој делању; комад обузима наш разум, али не задире у наше осећање. И на крају, кад је већ и заплет расплетен, ми не видимо шта је писац управо хтео, сем ако му није била намера — и не знајући — да и сам стане на браник најобичнијих, конвенционалних, филистарских правила.

Радња се догађа у Берлину за време изборне борбе између пруских конзервативаца и социјал-демократа. Некако у то доба завршује се 15 година браќоломних односа између кандидата конзервативне странке, Рихарда Фелкерлинка, и жене његова пријатеља Михајила Келингхаузена, грофице Беате.

На њено наваљивање одриче се њен муж свога посланичког мандата у корист Рихардову и сам се ангажује у изборној борби. Опасни агитатор социјал-демократа, неки Мајкснер, пређе секретар у Фелкерлинка, у распаљеној борби, да би ипак нашкодно својој партнеру, показује у својој листу у неколико односе грофице Беате према кућњем пријатељу. Скандал је по свему неизбежан и Chronique scandaleuse имале би и овога пута да нешто ново унесе у своје редове. Али скандал се мора у интересу странке прикрити, до двобоја не сме доћи. А да се овој незгоди решење нађе, прилази син Фелкерлинков, који у заступању својих принципа изриче оцу смртну пресуду: „Увиди ли как човек од части своју кривицу и је ли спреман да своје покаје, онда ће најбоље бити, да сам себи буде судија.“ Али се у интересу странке Рихарду такође смртна казна одлаже за 24 часа, за које време он, као представник своје странке, држи свој говор у парламенту у питању о разводу брака. Разуме се, његов говор производи силан утисак: Мајкснер и сам покајавши се доноси оба писма Беатина и предаје Рихарду; цар прочитавши отпштаману беседу и сам маше главом, говорећи: „Тај ће ми човек требати!“ (Због фразе о разводу брака?). И тај човек, нова звезда на небу пруских конзервативаца, тај човек треба да умре? Не, одиста, то би било и сувише штете! И овде Судерман зна себи савета, помажући се таквом сценом, која потпуно подсећа

на сентиментални романтизам случаја. Беати полази за руком да мужа и љубавника још једном види у својој близини, у својој обичној друшћу, а сутра ће се већ Фелкерлинка убити! Здравнице се ређају, прво мужевља на онда и самог љубавника, и Беата завршује: „Ко се усуђује да живи? Ма где — тамо заблеста и засветли нешто, а ми се тајом погледамо, тако тајом као преступници. — То је све што ми од живота имамо!“... „Да живи живот!“ И да би љубавника, коме се из једног кутка срећа насмејала да постане пруски министар, спасла, она се жртвује сама и пада мртва, пошто је пре тога отров попила. Колико великодушности! И разуме се, љубавник мора остати у животу, да се странка не би окаљала. Може постати и пруски министар — с тога „Да живи живот!“

И имајући све ово у виду, јасно је дакле, колико је радња без смисла и збркана. Још у напред падају речи о величини снажних људи, док ми видимо само мала обична створења смеле позоришне фантазије. Наши интереси узбуђени су, ни један пак није задовољен. Недостаје извесне висине у комаду, епизоде заузимају маха и место судбине, ми гледамо пред собом најромантичнију сентименталност пуког случаја, што се, почевши од половине трећег чина, провлачи кроз целу осталу радњу. Онако нешто што подсећа на позу најемелијег калибра. Па онда, колико хладноће, колико духовне празнине као да хоће неопажено да се промакне поред нас и стигне палати великога.

И овај нови прокламатор живота, грофица Беата! Шта прокламује она друго до право браќоломства, право своје страсти, да одбрани своје делање као засебне индивидуе? И зар ће онда једна жена са тако јаком страсти, са таквом увереношћу и поузданошћу у право своје као засебног индивидуалитета и најмање презнути да разори ограду најобичније конвенционалности? Али ту се и види слабост Судерманова; он није смео јабуку да загризе и пође корак даље; он није имао смелости да започето настави, да крунише снажну борбу индивидуе против уништења морала и задовољења најобичнијих друштвених правила. Оно што ми у истини видимо, то су обичне дијалогисане либералне фразе, фино разметање и разбацавање, док је међу тим целокупно држање и главних и споредних лица са свим сумњиве вредности. И место тога да главну особу видимо збиља као праву јунакињу, нешто што би подсетило на „нов Јелинизам“, ми у њој гледамо са свим обичну модерну, нервну пинфу, уморну, малу, слабу, сићушну. Њена величина ишчезана, губи се; и она, као најобичнија жена, лено се само брине да њен љубљени човек постане велика политичка величина, надајући и сама тако у вртлог најобичније конвенционалности.

А успех оне вечери? За њ ваља захвалити само одличној, савршеној игри глумаца с једне, као и присуству самога Судермана с друге стране. О успеху комада тек се доцније може рећи права реч.

15. марта 1902. Дрезда.

Милош П. Ђирковић

* Пре неколико дана основан је у Београду Словенски Клуб. Главни циљ друшћта биће узајамно познавање чланова са свима актуалним питањима Словенства, како културним тако и политичким и другим, и то путем јавних предавања, која ће се држати двапут недељно, или путем забави са чисто словенским карактером. Поред тога ће се основати и словенска књижица са најбољим делима из словенске литературе.

* У Београду почео је излазити нов лист Педагошки Преглед. Уређује га Др. Ст. Окановић и проф. Миленко Марковић. Први број донео је ове прилоге: О задатку педагошког рада, Улога религије у васпитању, Из психологије детињства; Гласам за слепца (прича), Хроника (Нови просветни закони). —

* Српска читаоница у Новом Саду почела је у својим просторијама приређивати друштвена села. Прво такво село било је 9. п. м. на ком је потпредседник читаонички, проф. Тихомир Остојић држао предавање: *Има ли Нови Сад услова да остане средиште овоостраних Срба?* — Друго село било је 21. п. м. Том приликом читао је Г. професор П. Марковић, секретар читаонички, своје предавање *Зашто се страни досељавају међу нас.*

* Академија Наука и Уметности досудила је прошло-годишњу награду од 1000 динара, из фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића, сину Ивана Иванића. *Из црквене историје Срба у Турској у XVIII и XIX веку.*

* Друштво Рад штампало је II и III свезак *Босанско-херцеговачког зборника* с овим садржајем: *Цариградска синодоница, молба српско-православног сосијетства и други поднесци Цариградској Васеленској Патријаршији у ствари уређења српско-православне верскопросветне самоуправе у Босни и Херцеговини.* (цена 1 круна) и: *Првобитна између народних вођа и српско-православних митрополита босанско-херцеговачких епархија, услови српско-православне верскопросветне самоуправе* (цена 2 круне).

* Одбор Београдских девојака за подизање споменика пок. Војиславу позива српске вајаре да поднесу своје пројекте до 15. априла о. г. Облик споменика треба да буде попресе природне величине.

* Др. Веселин Ђисловић, професор у српској гимназији у Новом Саду, превео је на мађарски *Горски Вијенац* владике Петра II Његоша. Не знамо да ли је превод већ и штампан, али је несумњиво да је овакав рад сваке хвале заслужан.

* У Загребу је почео излазити нов хрватски часопис *Mlada Hrvatska*. Уређују га Бранко Дрешлер и другови. Часопис излази једанпут месечно на 2 таблица в. 8°. Годишња му је цена 4 кр. 80 ф. *Mlada Hrvatska* израз је најновијег покрета у хрватској књижевности, познатог под именом *Модерна*. Да ли ће бити боље среће од досадашњих неколиких покушаја у томе правцу — видећемо.

* И. и Ф. Клеменчић почели су штампати у 2. свеску словеначког часописа *Slovenka* свој превод *Школске Иконе*, приповетке Др. Лазе Лазаревића.

Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XXI. Садржај: 1. *Борбе Арсенијевић Емануел, какалеријски генерал (1775—1837)*, од Стојана Новаковића; 2. *Трговачки друмови и путови по српским земљама у средњем веку и у турско време*, географско-историјска студија. Написали Петар Р. Косовац и Михаило Ј. Миладиновић; 3. *Географско-историјске слике из Краљевине Србије: IV. Град и жупа Борач, и V. Делиград*, од генерала Јов. Мишковића; 4. *С Деленице на Радику*, путничке белешке, од М. Ј. Гајића; 5. *Да се не заборави*, прилог к историји Србије из године 1807, од Стојана Новаковића; 6. *Лека-Канум*, приповетно Рад. Космајац; 7. *Самртни обичаји у Турака*, белешке Тих. Р. Ђорђевића; 8. *Последњи покушај*, депутација српска у новембру 1813. пред царем Александром I у Франкфурту на Мајни, белешка Стојана Новаковића. — у Београду, штампано у Државној Штампарији, 1901. В. 8°, стр. 251. (Са 2 карте). Цена 2 динара.

Vid. Vuletić-Vukasović: Pričeka cara Dušana u Dubrovniku godine 1349. Istoriska novela iz XIV v. Preštampano iz kalendara Dubrovnika za god. 1902. — Du-

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Н. Искре», Капетан Мишића 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишића ул. бр. 8

brovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1901. 8°, стр. 66.

Примери књижевног језика пољског. Саставно *Д-р Радован Кошуткић*. Београд, штампана и издање Краљ. Срп. Државне Штампарије, 1902. — В. 8°, стр. XXI = 217. Речник 1—226. Цена 5 динара.

Како се бирају посланици за српски народни црквени сабор? Изборни ред, са тумачењем *Д-ра Жарка Миладиновића*. Увод од *Јаше Томића*. У Новом Саду, Српска Штампарија Д-ра Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 56. Цена 10 новчића.

Споменик Доњо-Тузланског српског црквеног пјевачког друштва, приликом 15-годишњице његовог опстанка и освећења друштвене заставе, 1885.—1901. Штампарија Миле Маравића у Загребу. 8°, стр. 96.

Женско питање. Написао *Др. Дан. Трбојевић*. Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 24. Цена?

Поглед на данашњу француску књижевност. *Др. Јован Скерлић*. (Прештампано из Летописа Матице Српске). У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°, стр. 40.

Мала Библиотека, бр. 2, год. IV.: *Јован Протић, Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свadio са покојним Нестором Аврамовићем*. У Мостару, 1902. Издање и штампана издавачке књижарице Пахера и Кисића. 16°, стр. 106. Са прилогом *Пријеглед* (стр. 32). — Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Књиге Матице Српске: Бр. 4. **Успомене из нашег црквено-народног живота**, од *дра Теодора Мандића*. III. од 1867.—1876. I део. У Новом Саду, издање Матице Српске, 1902. — В. 8°, стр. 171. Цена је овој књизи 1 круна и 50 пот.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Кољевића. Св. 98.: **Занати, занатлије и наш народ**. Написао *Љубомир Љотић*. II свеска. У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 106.

Горак шећер. Шаљиве приче и цртце. Написао *Ј. Т.* — У Новом Саду, Српска штампарија Др. Свет. Милетића, 1902. — 8°, стр. 47. Цена 20 потура (10 новчића).

Милорад М. Петровић: Сељанчице. Београд, електрична штампарија П. Ђурчића, 1902. 8°, стр. 39. Цена 0.50 динара.

Православље и његов значај за Србе и Словене. Светосавски говор у Београдској Богословији *Атанасија М. Поповића*, професора (Оштампано из „Гласника Православне Српске цркве“). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — В. 8°, стр. 17.

Први медени кораци. Подгрејао *Иван Вујић—Светозарев*. Београд, штампана Ч. Стефановића, 1902. 16°, стр. 80. Цена 50 п. д.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија